

XII–XIII A. ŽIEMGALIŲ LAIDOJIMAI

ERNESTAS VASILIAUSKAS

ĮVADAS. ŠALTINIŲ APŽVALGA.

Pereinamuoju laikotarpiu iš XI į XII–XIII a. įvyko nemaža esminių pakitimų įvairiose žiemgalių, taip pat kitų baltų gyvenimo srityse – ekonominėje, etninėje, socialinėje, politinėje bei dvasinėje sferose. Inovacijos ūkinėje srityje, kurios pirmiausia X–XI a. pasiekė svarbiausius Žiemgalos ekonominius centrus, XII–XIII a. išplito po visą regioną. Tai nulėmė viso krašto ūkio pakilimą. Tuo pat metu, XI a. viduryje – XII a. viduryje, susilpnėja ekonominiai ryšiai su skandinavais, o vėliau – XII–XIII a. žemutiniame Padauguvyje suaktyvėja rusų bei vokiečių veikla. Jų interesai šiame regione tampa ne tik ekonominiai, bet ir kariniai politiniai. Etninėje sferoje sparčiai unifikuojasi baltų kultūra. Vyksta ir dvasinės sferos pokyčių – suaktyvėja ryšiai su krikščionyste. Pasak kai kurių tyrinėtojų, XII–XIII a. pakito klimatas – gerokai nukrito temperatūra, padrėgnėjo (Колебания, 1988, c. 370; Bukantis, 1996, p. 14). Visi šie pokyčiai atsispindi to meto rašytiniuose šaltiniuose bei tyrinėtuose archeologiniuose paminkluose.

Rašytiniai šaltiniai apie Žiemgalą, joje vykusius politinius įvykius bei gyvenamąsias vietas nėra gausūs. Tai 1254 m. Žiemgalos dalybos aktas, 1272 m. Sparnės ir Duobenės dalybos aktai, Henriko Latvio, Livonijos eiliuotoji kronika, Hermano Vartbergės kronika bei kiti istoriniai dokumentai. Palyginti su Latvijos Žiemgala, rašytinių šaltinių apie Lietuvos Žiemgalos dalį yra gerokai mažiau.

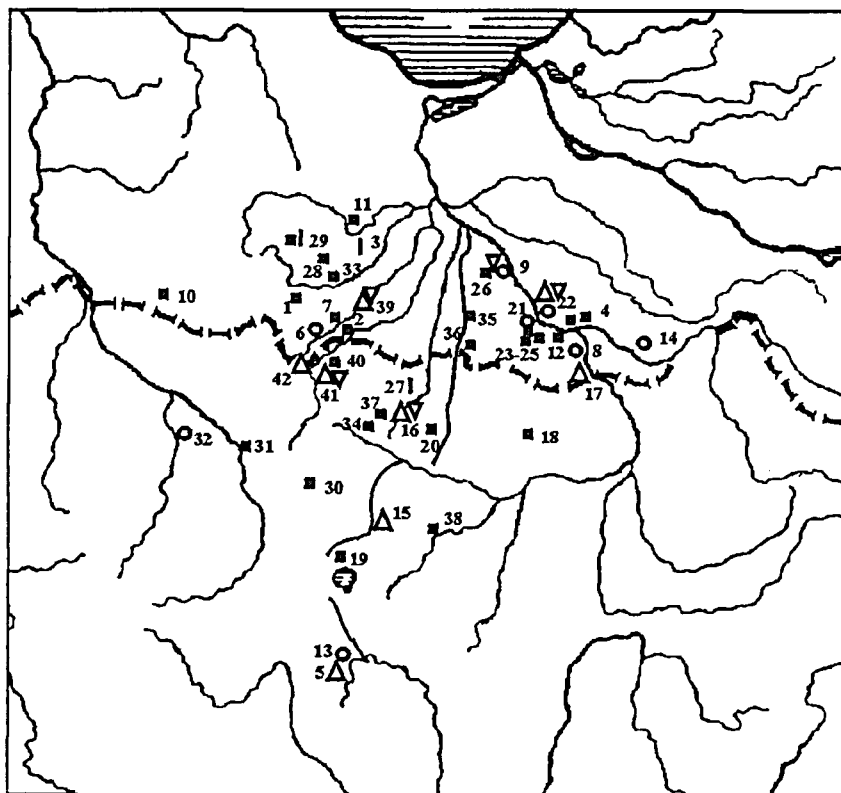
Šiek tiek daugiau duomenų apie XII–XIII a. laikotarpį Žiemgaloje teikia archeologiniai duomenys. XII–XIII a. archeologiniai paminklai lietuviškoje bei latviškoje Žiemgalos dalyse tyrinėti netolygiai. Latvijoje 1895, 1936, 1975–1976 m. buvo tyrinėtas Ciemaldės archeologinių paminklų kompleksas (kapinynas, gyvenvietė) (Boy, 1896; Graudonis, 1977; 1994), 1932 m. – Atvasės kapinynas, 1938–1939 m. – Puodinių kapiny-

nas, 1938–1939, 1942, 1969–1970 m. – Mežuotnės archeologinių paminklų kompleksas (2 kapinynai, gyvenvietė, piliakalnis) (Ģinters, 1939a; 1939b; Atgāzis, 1970; 1971), 1976 m. – Silinių kapinynas (Caune, 1987), 1866, 1892, 1951–1960 m. – Tērvetės archeologinių paminklų kompleksas (gyvenvietė, papilys, piliakalnis, alkakalnis) (Бривкалне, 1959), 1978 m. – Kamardės piliakalnis (Daiga, 1979), o Sparnų piliakalnyje (Urtāns, 1977, p. 198), Auriuose (Atgāzis, 1996) rasti lobiai.

Skirtingai nei Latvijos Žiemgaloje, XII–XIII a. paminklai Lietuvos Žiemgalos dalyje mažiau tyrinėti. Pvz., 6 dešimtmetyje buvo tyrinėtas vadinamasis Žvelgaičio piliakalnis Žagarėje – tai leido jį datuoti iki XIII a. (Naudužas, 1959b), o 1999 m. vykę žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai patikslino jo chronologiją – XII–XIII a. ir XVI–XVII a. (Jarockis, 2000). 1990 m. tyrinėti Sidabrės komplekso (2 piliakalniai ir kapinynas) likučiai (V–XIII a.) (Merkevičius, 1998), o 1999 m. – Raktuvės piliakalnis Žagarėje (V–XIII a.) (Vasiliauskas, 2000, p. 135–138). Nartaučiuose rastas XII a. datuojamas lobis (Kuncienė, 1972, p. 250, pav. 15).

Latvijos Žiemgaloje šiuo metu ištirta apie 1200 kapų, datuojamų V–XIII a., ir tik 25 kapus galima skirti XII–XIII a.: 4 rasti Mežuotnės kapinyne, Mežuotnės Centro – 1, Puodinių – 4, Silinių – 3 (visi Bauskės r.), Atvasės – 3 (Duobelės r.), Ciemaldės – 10 (Jelgavos r.), nors kape Nr. 28(1) rasta latgališkos kilmės papuošalų – antkaklė ir apyrankės, kas liudytų, kad jame buvo palaidota latgalė, šio kapo medžiaga bus panaudota darbe. Atsiktiniai radiniai buvo rasti Kugrėnų, Zeltinių, Stūryšų, Čapanų, Mazroķų, Bauskės apyl. (Bauskės r.), Sesavos, Pujų, Kakužėnų Myklos Kalno (Jelgavos r.), Aucės, Puoķų, Guntinių, Kvieķiū, Priedulajū (Duobelės r.), Rusyšų–Debešų (Saldus r.) ir kt. (pav. 1).

Lietuvos Žiemgalos geležies amžiaus kapinynai yra taip pat plačiai tyrinėti ir šiuo metu ištirta apie 1100

- Tyrinėti kapinynai
- △ Tyrinėti piliakalniai
- ▽ Tyrinėtos gyvenvietės
- I Lobiai
- Atsitiktiniai radiniai

1 pav. XII–XIII a. archeologiniai paminklai Žiemgalijoje: 1 – Aucė, 2 – Priedulajai, 3 – Auriai, 4 – Bauskės apylinkės, 5 – Bubiai, 6 – Atvasė, 7 – Kvietės, 8 – Puodiniai, 9 – Ciemaldė, 10 – Debešai–Rusyšai, 11 – Duobelė, 12 – Zieduonskuola, 13 – Jakštaičiai–Meškiai, 14 – Siliniai, 15 – Jurgaičiai, 16 – Kalnelis (Sidabrė), 17 – Kamardė, 18 – Kiburiai, 19 – Lepšiai, 20 – Linksmėnai–Kurmaičiai, 21 – Mežuotnė, 22 – Mežuotnės Centras, 23 – Mežuotnės dvaras, 24 – Kugrėnai, 25 – Zeltiniai, 26 – Kakuženai Myklos Kalno, 27 – Nartaučiai, 28 – Guntinės, 29 – Sparnai, 30 – Norvaišiai, 31 – Papilė, 32 – Pavirvytė–Gudai, 33 – Puočiai, 34 – Rudiškiai, 35 – Sesava, 36 – Pujos, 37 – Slėpsniai, 38 – Šukioniai, 39 – Tervetė, 40 – Žagarės apylinkės, 41 – Žagarė (Raktuvė), 42 – Žagarė (Žvelgaitis). *E. Vasiliausko brėžinys.*

V–XI a. datuojamų kapų. 1977–1981, 1983–1984 m. tyrinėtam Pavirvytės–Gudų kapinyne (Akmenės r.) (Vaškevičiūtė, 1989, p. 55–59) rasti 3 degintiniai kapai (Nr. 46, 61, 77) su žiemgališkų įkapių komplektais. Kitų kapų (Nr. 71, 72, 81) etninės priklausomybės (kuršiai ar žiemgaliai) nustatyti neįmanoma, tačiau jų medžiaga bus panaudota analizei. Papildomų duomenų apie žiemgalių laidoseną suteikė apie 15 km į pietus nuo Šiaulių nutolęs Jakštaičių–Meškių kapinynas (Šiaulių r.) (tyrinėtas 1973–1974, 1983 m.). Pasak archeologo V. Urbanavičiaus, šiame kapinyne V–VI ir X–XIII a. buvo palaidoti 2 etninių grupių atstovai – žemaičiai ir žiemgaliai (Urbanavičius, 1974;

1976; 1984). Tyrinėjamų metu buvo rasti 12 degintinių ir griautinių kapų, datuojamų XIII a., dalis jų buvo tik su žiemgališkų įkapių komplektais (kapas Nr. 31, 60), o kitų etninės priklausomybės nustatyti neįmanoma – ar žemaičių, ar žiemgalių, todėl analizei buvo panaudota visa šio laikotarpio kapų medžiaga. Tikriausiai dalis šių XIII a. kapų – žiemgalių pabėgėlių, minimų Livonijos eiluojoje kronikoje, kapai. Kad laidota ir kitose laidojimo vietose, patvirtina atsitiktiniai radiniai iš Kiburijų, Šukionių (Pakruojo r.), Slėpsnių, Linksmėnų–Kurmaičių, Rudiškių (Joniškio r.), Papilės (Akmenės r.), Norvaišių, Lepšių (Šiaulių r.) ir kt. (pav. 1).

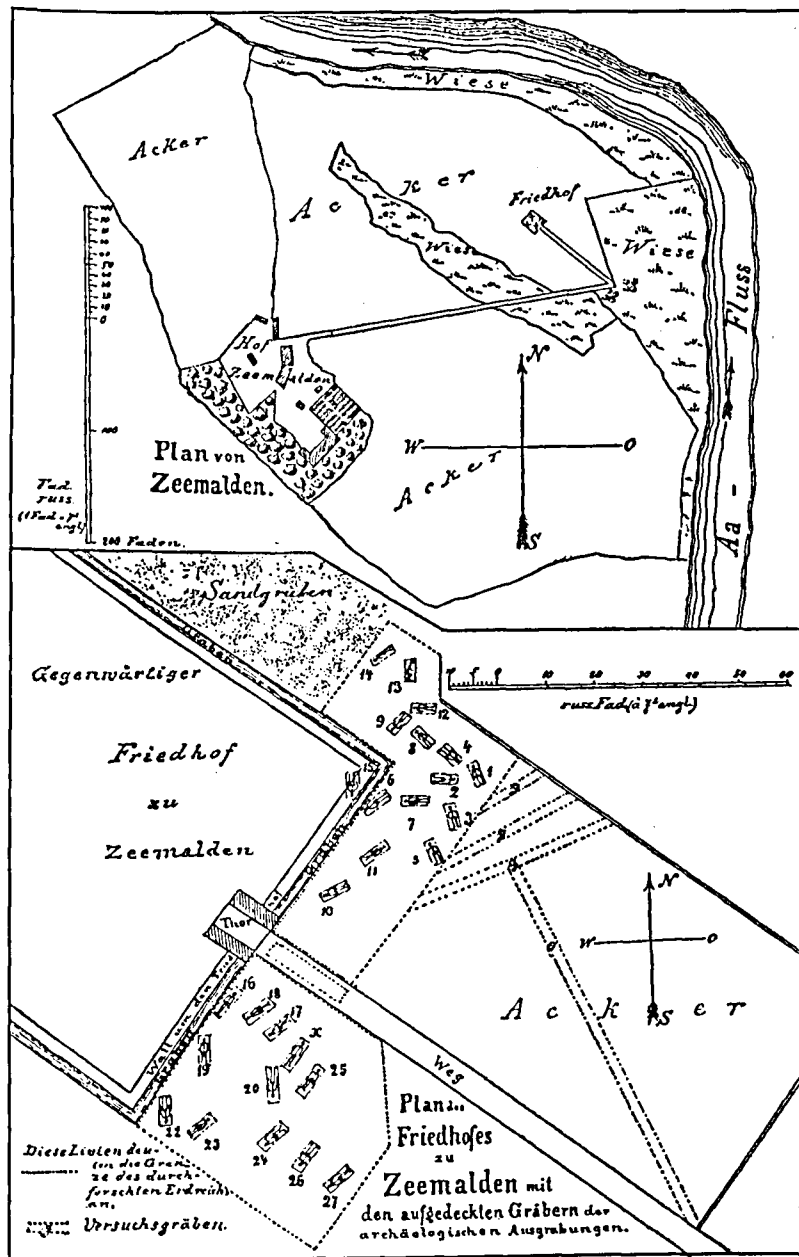
Taigi palyginti tyrinėtų XII–XIII a. žiemgalių kapų skaičių su ankstesniu periodu, jų yra labai mažai – apie 30–40. Šio straipsnio tikslas – apžvelgti žiemgalių laidoseną XII–XIII a., o analizei subjektyviai buvo pasirinkta tik neabejotinai XII–XIII a. datuojama archeologinė medžiaga.

ŽIEMGALIŲ LAIDOSENA XII–XIII A.

Kaip ir ankstesniuose perioduose, XII–XIII a. žiemgalių kapinynai įrengti aukštesnėse smėlingose vietose, upių pakrantėse. Pvz., Mežuotnės kapinynas įrengtas dešiniajame Liclupės krante, o Ciemaldės ir Mežuot-

nės Centro – kairiajame, Silinių – dešiniajame Nemunėlio krante, Puodinių – kairiajame Mūšos krante, Atvasės – kairiajame Svepainės krante ir t. t. Visuose kapinyuose, kuriuose buvo rasti XII–XIII a. kapai, buvo laidota ir ankstesniu periodu. Beveik visuose galima atsekti laidosenos tęstinumą, išskyrus vieną – Jakštaičių–Meškių, kuriame laidosena nutrūko XI a., ir nauji kapai įkasti tik XIII a.

Beveik visuose kapinyuose XII–XIII a. kapai sudaro atskiras chronologines grupes – panašiai kaip ir ankstesnio laikotarpio žiemgalių kapinyuose. Pvz., Atvasės kapinyno XII–XIII a. kapai yra vakarinėje tyrinėto kapinyno dalyje, o Ciemaldės – pietinėje ka-

2 pav. Ciemaldės kapinyno kapų išsidėstymo planas (pagal K. Boy, 1896, S. 7).

pinyno dalyje (pav. 2). Išimtis – Jakštaičių–Meškių kapinynas, kuriame XIII a. kapai išsidėstę po visą kapinyno teritoriją. Dauguma kapų buvo apardyti ūkinės veiklos.

Tyrinėtuose XII–XIII a. žiemgalių kapinynuose buvo nustatyti 2 laidosenos būdai – griautinis ir degintinis. 2 degintiniai kapai buvo rasti Silinių, po 6 degintinius kapus buvo rasta Jakštaičių–Meškių ir Pavirvytės–Gudų kapinynuose.

Tiek degintinių, tiek griautinių kapų duobės buvo stačiakampio formos suapvalintais kampais, apie 210–280x70–80 cm dydžio, įvairaus gylio – 25–90 cm (lent. 1).

Išimtis – Silinių kapinyno degintinis kapas Nr. 5, kurio duobė buvo netaisyklingo ovalo formos (Caune, 1987, p. 47), o Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 77 kabo duobė buvo apskritimo formos.

Griautiniuose kapuose osteologinė medžiaga išlikusi labai prastai. Kai kuriuose kapuose buvo rasti tik kai kurių kaulų (daugiausia kaukolės, rankų bei kojų) fragmentai. Todėl mirusiųjų orientavimą pasaulio šalių atžvilgiu buvo galima nustatyti tik pagal kabo duobių kryptį, kaulų fragmentų padėtį kape bei įkapių išsidėstymą. Tokiu būdu iš 24 kapų buvo nustatyta 23 kapų kryptis. Nustatyta, kad dominavo PR–ŠV–ŠV–PR (40 proc.), ŠR–PV–PV–ŠR (24 proc.), Š–P (20 proc.) laidojimo kryptis (pav. 3). Taigi duobės orientuotos Š–P kryptimis su nedideliais nukrypimais į V ar R (lent. 1).

Panašios laidosenos kryptys nustatytos ir ankstyvesnio periodo žiemgalių kapinynuose.

Dėl minėtų priežasčių buvo galima nustatyti tik 9 palaidotų žmonių kryptį. Moterys daugiausia laidotos į Š (iš viso 4 atvejai), rečiau – ŠV, Š–ŠV, V–ŠV. Nustatyta tik vieno vyro laidojimo kryptis – PR (lent. 1).

Kaip ir ankstesniu laikotarpiu, vyrai ir moterys laidoti priešingomis kryptimis. Pvz., Mežuotnės kapinyne moterys guldytos galvomis į ŠV, o vyrai į PR, Ciemaldės – moterys į PV, P–PV, o vyrai ŠR. Priešpriešinė vyrų ir moterų kapų

orientacija nustatyta latgalių (Latvijas, 1974, p. 222), kuršių (Latvijas, 1974, p. 186) ir kai kuriuose žemaičių (Vaitkunskienė, 1999, p. 115) kapinynuose (pav. 3).

Vienuose kapinynuose laidojimo kryptis XII–XIII a. nesikeičia (Puodinių, Jakštaičių–Meškių), o kituose pasikeičia. Pvz., Mežuotnės kapinyne X–XI a. dominavo V–R kryptis, vėliau įsigali Š–P (Latvijas, 1974, p. 213).

Mirusieji, kiek pavyko nustatyti, laidoti aukštiekliniki. Jakštaičių–Meškių moters kape Nr. 60 kairioji ranka buvo padėta ant kairiojo peties, o dešinioji – ant krūtinės. Puodinių kapinyno moters kape Nr. 10 ran-

Kapinynas	Kapo Nr.	Kapo tipas	Lytis	Orientacija	Kapo dydis cm	Kapo gylis cm	Chronologija
Atvasės	2	?	M	?	?	?	XII a. 1 p.
Atvasės	3	?		ŠV-PR	?	?	XII a. vid.
Atvasės	4	?	V	ŠV-PR	?	?	XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Puodiniai	9	G		Š*-P		25	XIII a.
Puodiniai	10	G		Š-P		25	XIII a.
Puodiniai	11	G		Š-P		25	XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Puodiniai	14	G	M	Š-P		30	XIII a.
Ciemaldė	21	G	M	PV-ŠR		50	XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Ciemaldė	22	G	M			90	XIII a.
Ciemaldė	23	G	V	ŠR-PV		75	XIII a.
Ciemaldė	24	G	M	PV-ŠR		65	XIII a.
Ciemaldė	25	G	V	ŠR-PV		50	XIII a.
Ciemaldė	26	G	M	P-PV-Š-ŠR		60	XIII a.
Ciemaldė	27	G	M	ŠV-PR		60	XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Ciemaldė	28(1)	G	M	PV-ŠR			XIII a.
Ciemaldė	29(2)	G	M	PV-ŠR			XIII a.
Ciemaldė	31(4)	G	M	P-PV-Š-ŠR			XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	19	G	?	Š-P	210x80	?	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	21	D	?	PR-ŠV	215x80	?	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	31	D	M	PR-ŠV	?x70	?	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	44	D	M	PR-ŠV	230x80	35–40	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	44a	?	V	R-V	230x80	50	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	59	D	V	PR-ŠV	240x70	60	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	60	G	M	Š-ŠV-P-PR	200x70	80	XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Jakštaičiai–Meškiai	64	?		Š-ŠV-P-PR		80	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	1d	D		?	80x200	60	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	2d	D	V	?	200x70	50	XIII a.
Jakštaičiai–Meškiai	3d	D	V	?	200x70	25	XIII a.
Siliniai	3	D			40		XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Siliniai	5	D	V		200x200		XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Siliniai	9	G		R-ŠR-V-PV	50–65x209		XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Mežuotnė	25	G	V	PR-ŠV		70	XII a.
Mežuotnė	26	G	M	ŠV-PR		70	XII a.
Mežuotnė	27	G	M	ŠV-PR		65	XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Mežuotnė	33	G	?	?		75	XII a. 2 p. – XII–XIII a. sand.
Mežuotnės Centras	71	G	M	V-ŠV-R-PR		65	XII a. 1 p.
Pavirvytė–Gudai	46	D	M		200x		
Pavirvytė–Gudai	61	D	M			50	XII–XIII a.
Pavirvytė–Gudai	71	D	V		165x75	40	XII–XIII a.
Pavirvytė–Gudai	72	D			86x50		XII–XIII a.
Pavirvytė–Gudai	77	D	M		60x60	35	XIII a.
Pavirvytė–Gudai	81	D	V	Š-ŠR-P-PV	170x50	34	

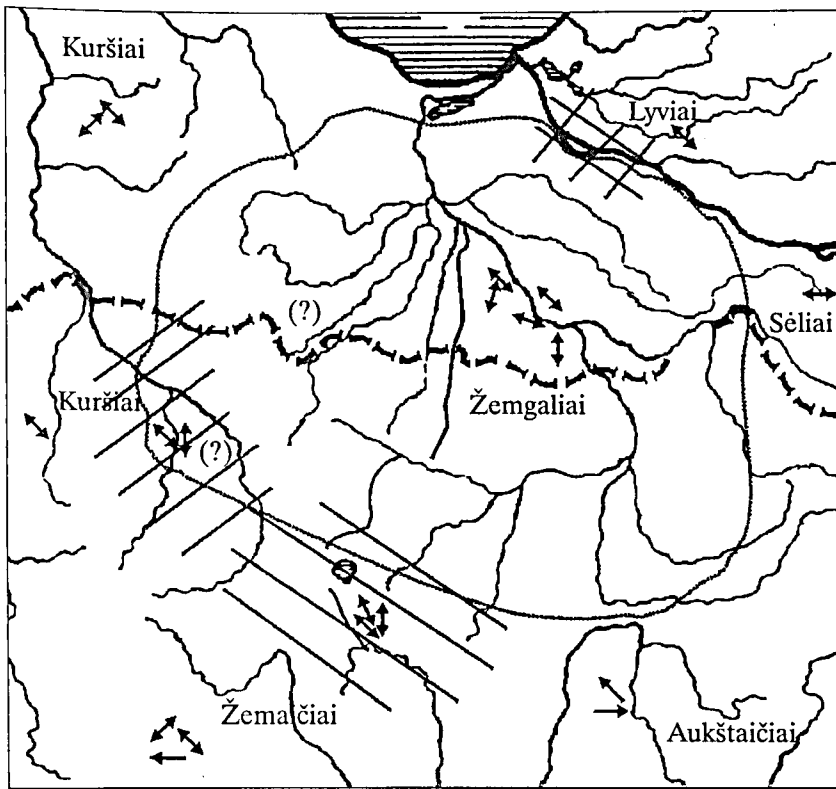
* G – griautinis, D – degintinis. Paryškintos raidės rodo mirusiojo galvos orientaciją.

kos buvo padėtos ant pilvo, o Nr. 11 rankos buvo nedaug sulenktos per alkūnes. Mežuotnės Centro kape Nr. 71 palaidotosios kairioji ranka (?) buvo uždėta ant juosmens, o dešinioji – ant dešiniojo peties. Kai kurie mirusieji buvo palaidoti karstuose.

Degintiniuose kapuose kaulai kartu su pelenais buvo suberti 3 būdais: 1) išbarstyti po visą kapą; 2) supilti į 2–4 cm storio sluoksnį; 3) į kapą įberti tik keli fragmentai. Kartais po degintiniais kaulais rasta medžio liekanų.

Žmonių pasaulėžiūra lėmė mirusiųjų lydėjimo į aną pasaulį apeigas. Todėl jau nuo akmens amžiaus iki krikščionybės įsigalėjimo kapuose randama darbo įrankių, ginklų, papuošalų, namų apyvokos, retkarčiais su magija susijusių daiktų.

Griautiniuose kapuose papuošalai ir drabužių liekanos rastos taip, kaip ir buvo nešiotos, o darbo įrankiai ir ginklai – nustatytose vietose (pvz., kirviai vyrų kapuose prie kelių, moterų kapuose prie kojūgalio –

- (?) Kapų kryptis neaiški.
 \\\ Žiemgalių paplitimas už tradicinių ribų.
 /// Kaimyninių genčių paplitimas Žiemgaloje.
 ..... Žiemgalių gyvenamoji teritorija.

3 pav. XII–XIII a. palaidojimų orientacija Žiemgaloje. E. Vasiliausko brėžinys.

peiliai lenkta nugarėle (rečiau prie rankų (Mežuotnės Centro kapinyno k. Nr. 71), ylos). Degintiniuose kapuose įkapės, kaip ir deginti kauliukai, buvo išsklaidytos po visą kapą arba sudėtos į krūveles.

Įkapės. Dėl ribotos apimties straipsnyje pateikti tik radiniai, aptikti XII–XIII a. žiemgalių kapuose be analogijų kituose baltų bei jų kaimynų kraštuose.

XII–XIII a. žiemgalių kapuose, kaip ir ankstesniu laikotarpiu, randami ginklai – kalavijai, kirviai, ietigaliai.

T tipo kalavijo žalvarinis sidabruotas skersinis (pagal V. Kazakevičių) (Kazakevičius, 1996, p. 44–53) buvo rastas Atvasės kapinyno k. Nr. 4 (pav. 4:7). Datuojamas XII a.

Kirvius galima skirti į 2 grupes.

1 grupė skiriami plačiaasmeniai geležiniai kovos kirviai, rasti Ciemaldės kapinyno k. Nr. 25 (Boy, 1896, taf. IX), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 2d, 3d, 44a, bei panašūs nedideli – Silinių kapinyno k. Nr. 5 (Caucne, 1987, pav. 5:7). Tokie kirviai datuojami XI–XIII a. ir randami kuršių, žemaičių, sėlių, latgalių bei rytinių

žiemgalių teritorijose (Vaškevičiūtė, 1989, p. 62).

2 grupė skiriamas geležinis kirvis, rastas Mežuotnės kapinyno k. Nr. 25. (pav. 5:4), kuris primena M tipo (pagal J. Peterseną), tačiau skirtumas – apatinė šio kirvio dalis tiesiai nuskelta. Pagal įkapių komplektą šis kirvis datuojamas XII a.

Ietigaliai pagal įmovą skiriami į 2 grupes – įmovinius ir įtveriamuosius.

1 grupė – įmoviniai.

1 pogrupio geležiniai įmoviniai ietigaliai yra ilga grakščia plunksna rombinio skerspjuvio ir ilga plona įmova. Jie rasti Ciemaldės kapinyno k. Nr. 23 (Boy, 1896, taf. VIII:2), Atvasės kapinyno k. Nr. 3., Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 2d (Urbanavičius, 1974, p. 65). Pasak tyrinėtojų, šie ietigaliai paplitę kuršių, rečiau žiemgalių teritorijose, datuojami XI–XIII a. (Latvijas, 1974, p. 243, lent. 54:4).

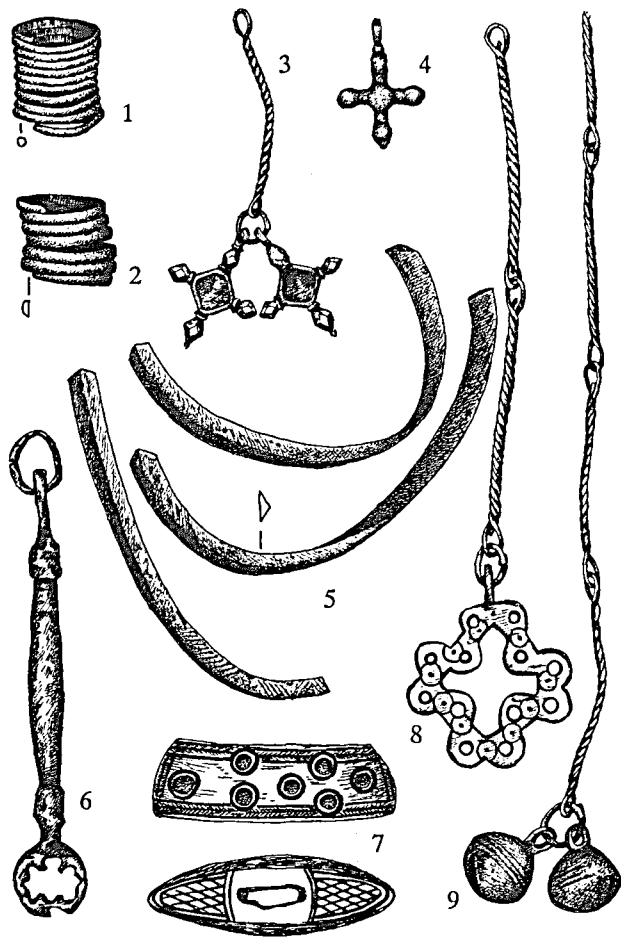
2 pogrupio geležiniai įmoviniai ietigaliai, siaura ilgo išstęto trikampio formos plunksna, staugiai užsikertančia prie įmovo, rasti Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 71, Jakštaičių–Meškių ka-

pinyno k. Nr. 59 (Urbanavičius, 1976, pav. 15), Tervetėje (Latvijas, 1974, lent. 54:6). Aptinkami lyvių, kuršių, žiemgalių, žemaičių gyvenamose teritorijose (Latvijas, 1974, p. 243; Volkaitė-Kulikauskienė, 1981, p. 13, pav. 3:5). Pasak R. Volkaitės-Kulikauskienės, pagrindinis jų naudojimo laikas buvo XI a., tačiau vartoti dar ir XII a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1981, p. 13). Latvių tyrinėtojai juos datuoja XI–XIII a. (Latvijas, 1974, p. 243).

3 pogrupio geležinis įmovinis ietigalis lauro lapo plunksna su aiškiu perėjimu į įmovą rastas Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 81. Pasak I. Vaškevičiūtės, tokie ietigaliai dažnesni kuršių kapuose (Vaškevičiūtė, 1989, p. 62, pav. 9:7).

2 grupė – įtveriamieji.

1 pogrupis. Geležiniai įtveriamieji ietigaliai yra žeberklo formos, tordiruotu lankeliu, su viena užbarzda. Tokių rasta Ciemaldės kapinyno k. Nr. 25 (Boy, 1896, taf. IX), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 59, 3d (Urbanavičius, 1974, p. 65). Šie ietigaliai dažniau-

4 pav. Atvasės kapinyno k. Nr. 4 įkapės: 1, 2 – įvijiniai žiedai, 3, 4, 8 – kryželiai, 5 – įvijinės apyrankės fragmentai, 6 – raktas, 7 – kalavijo skersinis, 9 – žvangučiai (LVM A 10700:11, 12, 3, 6, 8, 7, 1, 2, 3). *D. Zemītės piešiny.*

siai aptinkami kuršių teritorijose ir datuojami XI–XIII a. (Volkaitė-Kulikauskienė, 1981, p. 9, pav. 1:2; Vaškevičiūtė, 1989, p. 63). Kiti įtveriamieji ietigaliai su 2 užbarzdomis rasti Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 81 (Vaškevičiūtė, 1989, p. 63, pav. 9:6), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 2d. Datuojami XI–XIII a., būdingi kuršiams, bet randama ir prūsų kapuose (Vaškevičiūtė, 1989, p. 63).

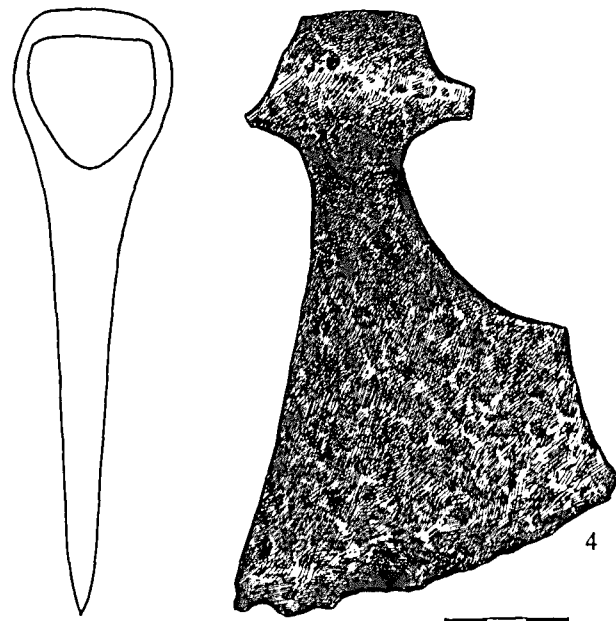
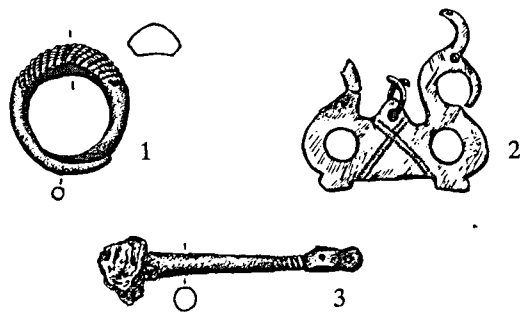
2 pogrupis. Geležiniai įtveriamieji ietigaliai lauro lapo plunksna rasti Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 71 (Vaškevičiūtė, 1989, p. 63, pav. 9:4), Mežuotnės piliakalnyje ir ats. Kalnelio II piliakalnio aplinkoje (JIKM, GEK Nr. 8974). Latvijos archeologai juos datuoja XII a. (Latvijas, 1974, p. 304, tab. 79:32). Tačiau, remiantis įkapių kompleksu bei analogijomis, jį reikia datuoti vėlesniu – XIII a. laikotarpiu.

Darbo įrankiai. Kaip ir ankstesniu periodu, XII–XIII a. žiemgalių kapuose randama darbo įrankių (vedegų (Ciemaldės kapinyno k. Nr. 26), peilių (Cie-

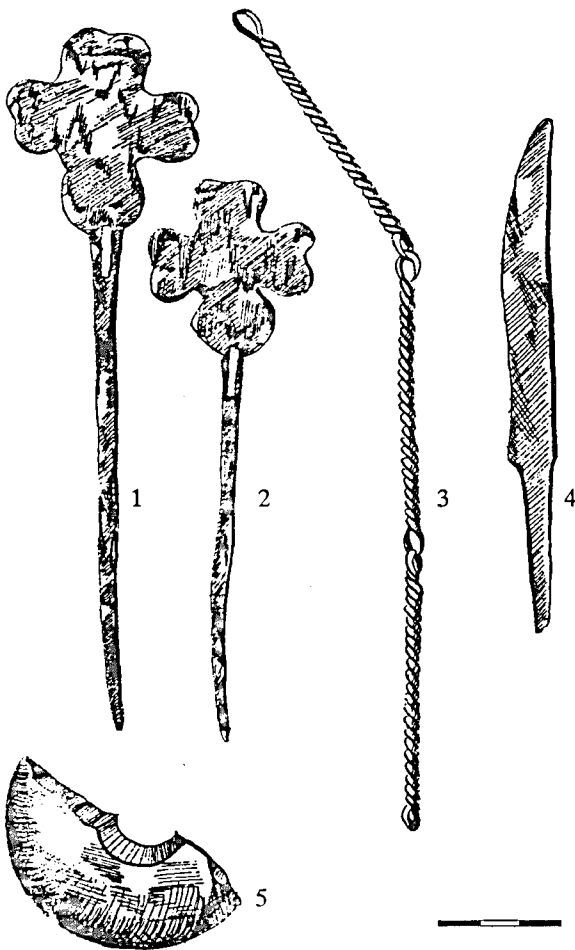
maldės kapinyno k. Nr. 23, 27, Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 46 (pav. 6:4), 71, 81, Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 44a, 59, 60 (pav. 7:18)), peilių lenkta nugarėle (Mežuotnės kapinyno k. Nr. 26, 27, Mežuotnės Centro kapinyno k. Nr. 71, Puodinių kapinyno k. Nr. 11, 14, Ciemaldės kapinyno k. Nr. 21, 24, Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 2d, 44, Mežuotnės kapinyno k. Nr. 26, 27, Puodinių kapinyno k. Nr. 14), ylių (Mežuotnės kapinyno k. Nr. 27, Silinių kapinyno k. Nr. 9, Ciemaldės kapinyno k. Nr. 21, 28(1), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60), smiltainio ir šiferinių verpstukų (Ciemaldės kapinyno k. Nr. 31(4), Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 46 (pav. 6:5)).

Papuošalai. Pagal funkcijas skiriami į keletą grupių – kaklo, krūtinės, rankų.

Kaklo papuošalus sudaro antkaklės ir kaklo papuošalai; sudaryti iš stiklo karolių, žalvarinių įvijėlių, kauri kiautelių.

5 pav. Mežuotnės kapinyno k. Nr. 25 įkapių detalė: 1 – žiedas pastorinta, paplatinta priekine dalimi su tordiravimo ir susuktos vielutės imitacija, susikeičiančiais galais, 2 – zoomorfinis pakabutis, 3 – svarstyklių petelis, 4 – kirvis (LVM A 9624:7, 6, 5, 10). *D. Zemītės piešiny.*

6 pav. Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 46 įkapės: 1, 2 – smeigtukai aštuonlapio dobilo lapo formos galvutėmis, 3 – susukta vielutė, 4 – peilis tiesia nugarėle, 5 – verpstukas (A. Cholodinskienė, 1978š).

Antkaklės yra trijų grupių.

1 grupė. XII a. I pusės kapuose (Atvasės kapinyno Nr. 2, 3 (fragmentai)) aptinkamos žalvarinės *antkaklės, užsibaigiančios kabliuku ir kilpele*. Šių antkaklių chronologinis rodiklis – lankelis. Anksčiausi (VI–VII a.) lankeliai yra ištisai stambiai tordiruoti, o vėlesniųjų (VIII–XI a.) – tik šonai (Vaškevičiūtė, 1987, p. 25, pav. 4:1). XII a. pirmosios pusės antkaklių lankelių tordiravimas skiriasi nuo ankstesniųjų – jis šonuose labai smulkiai tordiruotas, panašiai kaip antkaklių balneliniais galais.

2 grupė. Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 buvo rasta žalvarinė *3 apvijų antkaklė*, kurios lankelis buvo apvyniotas plona žalvarine vielute, o galai suploti (pav. 7:3), o Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 77 – fragmentai. Panašios antkaklės ir jų fragmentai buvo rastos Tervetės ir Mežuotnės piliakalniuose ir

ats. Slėpsnių (Vasiļausks, 2000, p. 63, pav. 2:2), Papiļės (ŠAM, GEK 202:20) kapinyuose. Datuojamos XII–XIII a.

3 grupė. Žalvarinė antkaklė platėjančiais galais, kuriuose sukabinti trapeciniai pakabučiai, rasta Ciemaldės kapinyno k. Nr. 28(1) (Graudonis, 1977, p. 39, pav. 8:17). Tokios antkaklės buvo paplitusios latgalių gyvenamosiose teritorijose, kuriose jos atsirado apie 1000 m. (Šnore, 1994).

Kaklo papuošalai, sudaryti iš stiklo karolių, žalvarinių įvijėlių, kauri kiautelių, rasti Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 44a, 60 (pav. 7:4) (Vasiliauskas, 1999, pav. 10), Puodinių kapinyno k. Nr. 14, Mežuotnės kapinyno k. Nr. 26, 27, Mežuotnės Centro kapinyno k. Nr. 71, Ciemaldės kapinyno k. Nr. 21, 22, 24, 26, 27 (Boy, 1896, taf. VIII:1, 5, IX:1, c), 28(1), 29(2), 4(31), Atvasės kapinyno k. Nr. 4. Visi šie papuošalai rasti moterų kapuose, išskyrus Atvasės kapinyno k. Nr. 4 ir Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 44a.

Krūtinės papuošalai – bene gausiausia papuošalų grupė, kurią sudaro pasaginės segės, plokštinės segės, smeigtukai bei sudėtiniai krūtinės papuošalai, sudaryti iš grandinėlių, jų laikiklių, skirstiklių bei į jas prikabintų pakabučių.

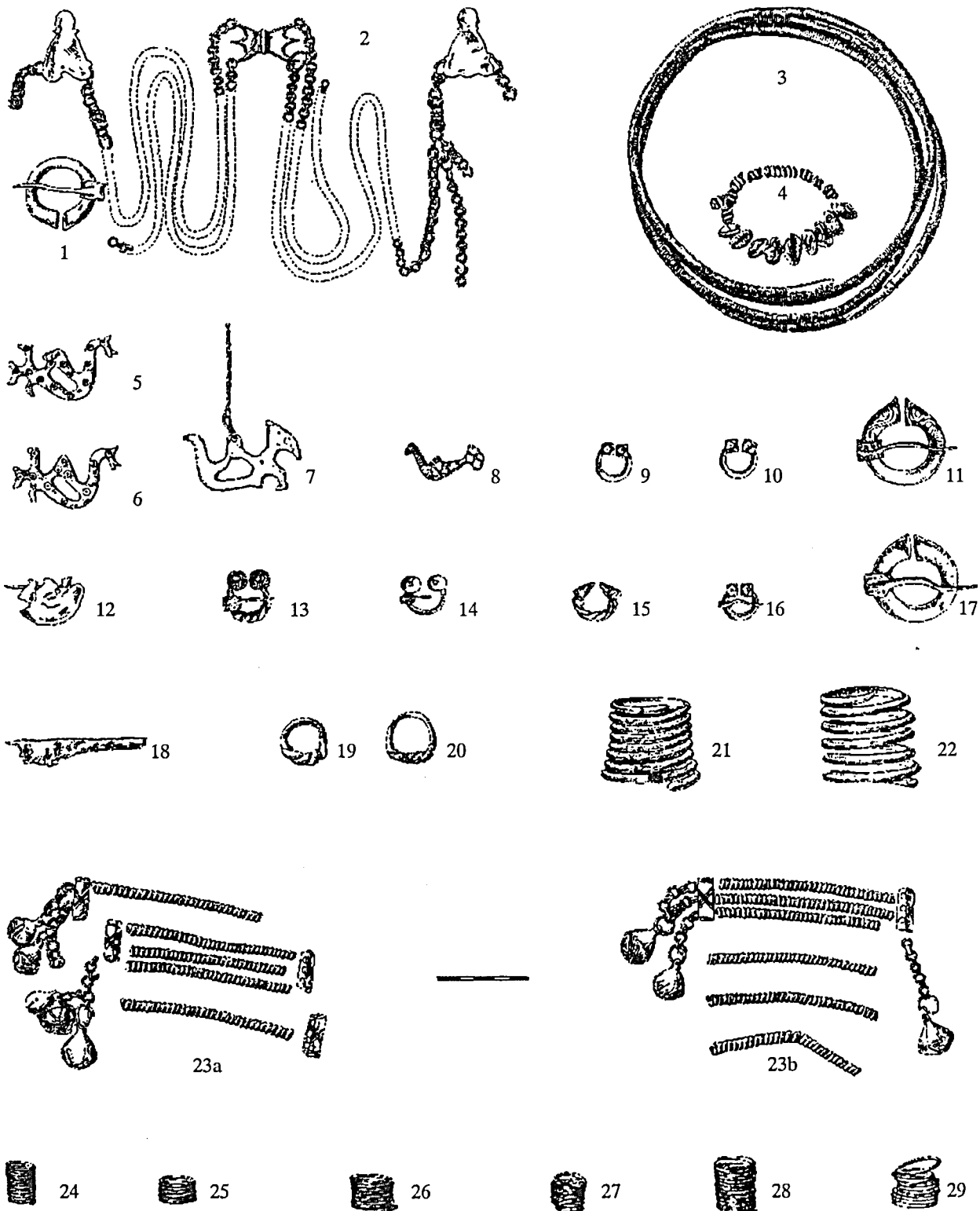
Pasaginės segės pagal galų formą galima suskirstyti į šias grupes: cilindriniais, storėjančiais ir platėjančiais, buoželės formos, gyvuliniais galais. Apie šias radinių grupes rašė latvių archeologai E. Bryvkalnė, A. Vijupas ir estų archeologė M. Mägi-Lõugas. Todėl skirstant pasagines seges, rastas Žiemgaloje, bus naudojamosi jų sudaryta tipologija.

Žalvarinė *pasaginė segė cilindriniais galais* rasta tik viena – Silinių kapinyno k. Nr. 3, jos lankelis yra trikampio skersinio pjūvio (Caune, 1987, p. 47, pav. 7:7).

Pasaginės segės daugiakampiais galais.

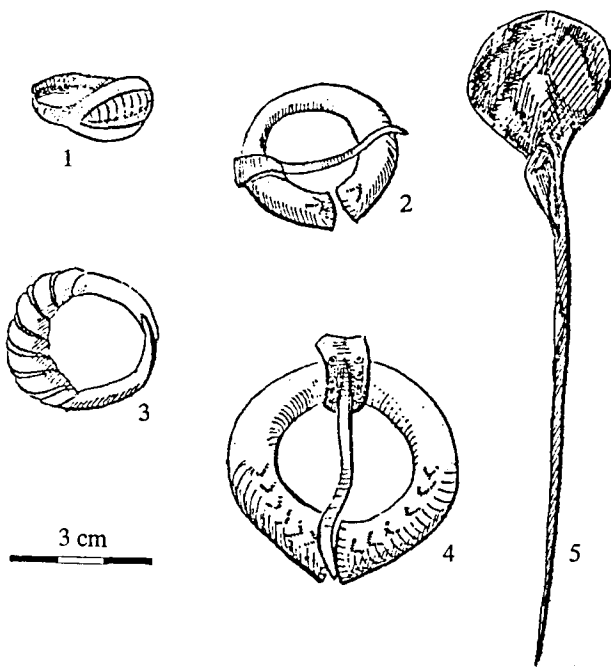
Atvasės kapinyno k. Nr. 3. rasta žalvarinė pasaginė segė, kurios lankelis yra ovalaus skerspjūvio, ornamentuotas trikampėliais. Panašių segių rasta Estijoje (Krootuse). Pagal estų archeologės M. Mägi-Lõugas tipologiją, ji skiriama A tipui, kuris datuojamas apie 800–950 m. (Mägi-Lõugas, 1994, p. 483, tab. 14). Panašiai šios segės datuojamos ir Latvijoje – IX–X a. (Latvijas, 1974, p. 216, tab. 57:19). Tačiau pagal įkapes šis kapas datuojamas XII a. viduriu – vėliau nei rastoji segė. Kadangi tyrinėjimų ataskaitoje yra tik įkapių sąrašas, lieka neaišku, ar ši segė į minėtą kapą pateko iš kito suardyto, ar tai yra paveldėtas papuošalas.

Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 rastos 3 labai nedidelės (2–2,2 cm dydžio) žalvarinės pasaginės segės daugiakampiais galais (pav. 7:9, 10, 16). Jų lankelis apvalus, kartais dekoruotas įkartomis, o galai puošti akutėmis. Panašios rastos ats. Bauskės apylinkėse ir Tervetės piliakalnyje, kuriose jos datuojamos XI–XIII a.

7 pav. Jakštaičių-Meškių kapinyno k. Nr. 60 įkapės: 1, 11, 17 – pasaginės segės storėjančiais galais, 2 – grandinėls, jų skirstiklis, laikikliai, 3 – antkaklė, 4 – *kauri* kiauteliai ir žalvarinės įvijėlės, 5–8 – zoomorfiniai pakabučiai, 9, 10, 16 – pasaginės segės daugiakampiais galais, 12 – plokščia apvali segė, 13, 14 – pasaginės segės buoželės formos galais, 15 – pasaginė segė gyvulinių motyvų galais, 18 – peilis tiesia nugarėle, 19, 20 – žiedai pastorinta, paplatinta, tordiruota priekine dalimi, susikeičiančiais galais, 21, 22 – įvijinės apyrankės, 23 – įvijėlės, žvangučiai, T formos skirstikliai, 24–29 – įvijiniai žiedai ir įvijos (LNM A K). A. Ruzienės piešiny.

8 pav. Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 61 įkapės: 1 – žiedas pastorinta, paplatinta priekine dalimi, susikeičiančiais galais, 2, 4 – pasaginės segės storėjančiais galais, 3 – žiedas pastorinta, paplatinta, tordiruota priekine dalimi, susikeičiančiais galais, 5 – smeigtukas apvalia galvute (A. Choldinskienė, 1978š).

(Brivkalne, 1974, p. 127–129, pav. 4:7–10). Pagal įkapes šios segės datuojamos XII a.–XIII a. pradžia.

I tipo I variantui (pagal A. Vijupo tipologiją) skiriamos žalvarinės segės daugiakampiais galais (puošti akutėmis), tordiruotas lankelis, o į jį įvyniota dviguba susukta vielutė. Tokios segės buvo rastos Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (2 vnt.), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 31 (2 vnt.) (pav. 9:1, 2), 59 (Urbanavičius, 1976, pav. 15), Ciemaldės kapinyno k. Nr. 25 (Boy, 1896, taf. IX:3), 28(1) (2 vnt.) ir atsitiktiniai – Guntinių, Atvasės kapinyne. Panašios segės tordiruotu lankeliu, tik be į lankelį įvyniotų susuktų vielučių, rastos Ciemaldės kapinyno k. Nr. 31(4) (2 vnt.), Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (2 vnt.), Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 77 (2 vnt.), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 44a arba su susuktos vielutės imitacija – Ciemaldės kapinyno k. Nr. 28(1) (Graudonis, 1977, p. 39, pav. 8:5, 6, 8), Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 81 ir ats. Papilės kapinyno (2 vnt.), Jakštaičių–Meškių kapinyno. Panašios žinomos Tervetės (XII–XIII a.) (Brivkalne, 1974, p. 127, pav. 4:12, 18, 20–22), Mežuotnės (Ģinters, 1939b, pav. 30) piliakalniuose. A. Vijupas šias seges datuoja XIII–XIV a. (Vijups, 1998, p. 98).

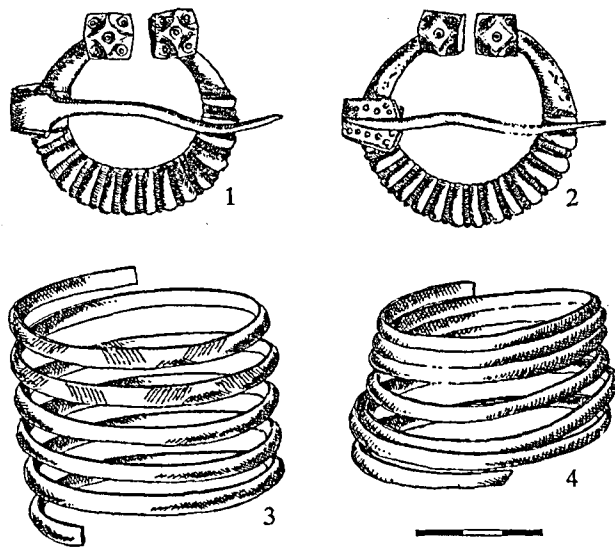
III tipo pasaginės segės storėjančiais ir platėjančiais galais (pagal A. Vijupo tipologiją) rastos Pavirvytės–

Gudų kapinyno k. Nr. 61 (2 vnt.) (pav. 8:2, 4) ir ats., Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 21, 44 (Urbanavičius, 1976, pav. 16), 60 (3 vnt.) (pav. 7:1, 11, 17) ir ats. (2 vnt.). Šių segių lankelis apvalus arba ovalus. Dvi segės iš kapų Nr. 44, 60 (pav. 7:11) ornamentuotos S ornamentu. Panašios rastos Tervetėje (XII–XIII a.) (Brivkalne, 1974, p. 131–132, pav. 6:8), Mežuotnėje. A. Vijupas šias seges datuoja XII a. antrąja puse – XIII a. (Vijups, 1998, p. 235).

Pasaginės segės buoželės formos galais į tipus skirstomos pagal galų formą ir ornamentiką (Vijups, 1998, p. 211).

III tipo 1 variantui (pagal A. Vijupo tipologiją) skiriamos žalvarinės pasaginės segės, kurių buoželės formos galų centrinėje dalyje yra reljefinis išlinkimas, o puošyboje vyrauja lenktų arba tiesių linijų dekoras. Tokios segės buvo rastos Atvasės kapinyno k. Nr. 3, Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 77 (2 vnt.), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 (pav. 7:13) ir ats. – Čapanų kapinyne (Vijups, 1998). Pirmosios segės lankelis apvalus, kitos tordiruotas. Panašios segės rastos Tervetės piliakalnyje (Brivkalne, 1974, pav. 5:10). A. Vijupas šias seges datuoja XII a. II puse – XIV a. (Vijups, 1998, p. 215, 223).

III tipo 2 variantui (pagal A. Vijupo tipologiją) skiriamos žalvarinės pasaginės segės, kurių galų centrinėje dalyje yra reljefinis išsikišimas, ir puoštos akutėmis, lankelis – apvalus ir ovalus. Tokios rastos Silinių kapinyno k. Nr. 5 (Caune, 1987, pav. 7:5), Tervetės (Brivkalne, 1974, pav. 5:6), Kamardės (Daiga,

9 pav. Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 31 įkapių detalė: 1, 2 – pasaginės segės daugiakampiais galais, 3, 4 – įvijinės apyrankės (LNM A K) A. Ruzienės piešinys.

1979, p. 36, pav. 7:12) piliakalniuose. A. Vijupas šias seges datuoja XII a. antrąja puse – XIII a. (Vijups, 1998, p. 223).

III tipo 3 variantui (pagal A. Vijupo tipologiją) skiriamos žalvarinės pasaginės segės, kurių buoželės formos neornamentuotų galų centrinėje dalyje yra reljefinis išsikišimas. Tokios rastos Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (2 vnt.), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 (pav. 7:14), Ciemaldės kapinyno k. Nr. 22 (Boy, 1896, taf. VIII:n) ir ats. – Sesavos kapinyno (Vijups, 1998, p. 216), Lepšių kapinyno (Naudužas, 1959a, p. 181, pav. 5:2), taip pat Tervetės (Brivkalne, 1974, pav. 5:5), Mežuotnės piliakalniuose. A. Vijupas šias seges datuoja XII a. antrąja puse – XIV a. pirmąja puse (Vijups, 1998, p. 223).

IV tipo 2 variantui (pagal A. Vijupo tipologiją) skiriamos žalvarinės pasaginės segės plokščiais buoželės formos galais, jų puošyboje vyrauja lenktų arba tiesių linijų dekoras ir kartais ornamentą papildoma burbuliukai. Šių segių lankeliai apvalūs. Tokios rastos Puodinių kapinyno k. Nr. 9, Ciemaldės kapinyno k. Nr. 21, 24 (Boy, 1896, taf. VII:3, VIII:1), ats., Lepšių kapinyno (Naudužas, 1959a, p. 181, pav. 5:4) ir Tervetės (Brivkalne, 1974, pav. 5:20), Mežuotnės piliakalniuose. A. Vijupas šias seges datuoja XIII a. (Vijups, 1998, p. 218, 223).

IV tipo 3 variantui (pagal A. Vijupo tipologiją) skiriamos žalvarinės pasaginės segės, kurių buoželės formos galai ornamentuoti akutėmis. Tokios rastos Ciemaldės kapinyno k. Nr. 26 (Boy, 1896, taf. IX:f), 31(4) (Graudonis, 1977, pav. 8:7) ir atsitiktinis radinys žinomas iš Mežuotnės dvaro. A. Vijupas šias seges datuoja XIII a. (Vijups, 1998, p. 218, 223).

Pasaginės segės gyvuliniais galais pagal galų formą suskirstytos į tokius tipus (Brivkalne, 1974, p. 125, 127; Vijups, 1998, 188).

I tipui (pagal E. Bryvkalnę) skiriamos žalvarinės pasaginės segės, kurių gyvuliniai galai yra reljefinės formos. Tokios rastos Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 (pav. 7:15), 64 ir ats. – Silinių kapinyno (Caune, 1987, p. 51, pav. 7:3), Tervetės piliakalnyje, jos datuojamos XI–XIII a. (Brivkalne, 1974, p. 125, pav. 3:1, 4, 7, 11, 13) Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 segės lankelis tordiruotas, o likusių – lygus, apvalus. Pagal kapų inventorių datuojamos XII a. antrąja puse – XII–XIII a. sandūra.

IV tipui (pagal E. Bryvkalnę) skiriamos žalvarinės pasaginės segės, kurių galai yra stilizuotų gyvūnų galvos formos su plačiai išiotu snukeliu. Jie primena lyg žiedą ar žuvies uodegą, tačiau kyšančios ausys rodo, kad tai yra stilizuotos gyvūnų galvos. Vienų lankelis tordiruotas, o jame įvyniota dviguba susukta vielutė, kitų – pusapvalio skerspjūvio su vielutės imitacija. Tokios buvo rastos Mežuotnės kapinyno k. Nr. 33, Cie-

maldės kapinyno k. Nr. 29(2) (Graudonis, 1977, pav. 8:4), Puodinių kapinyno k. Nr. 9, 11, 14, Silinių kapinyno k. Nr. 9 (Caune, 1987, p. 51, pav. 7:6), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 44 (Urbanavičius, 1976, pav. 16:11), ats. Lepšių (Naudužas, 1959a, p. 181, pav. 5:1), Aucės (Atgāzis, 1998, p. 13, pav. 3:1), Kurmaičių–Linksmėnų (Vasiļausks, 2000, p. 63, pav. 2:2), Rudiškių kapinyno bei Tervetės (Brivkalne, 1974, p. 127, pav. 3:3, 24, 25), Mežuotnės (Ģinters, 1939b, pav. 30) piliakalniuose. Pagal A. Vijupo tipologiją jos skiriamos II tipo 1 ir 2 variantams, kurie datuojami XII a. pabaiga – XIV a. (Vijups, 1998, p. 207; 1987, p. 24).

Žalvarinė apskrita plokštinė segė rasta Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 19, 60 (pav. 7:12) ir atsitiktinės iš Pavirvytės–Gudų kapinyno. Panašios aptiktos Tervetės (XI–XIII a.) (Brivkalne, 1974, p. 132), Mežuotnės piliakalniuose. Pagal įkapes ši segė datuojama XII a. antrąja puse – XIII a. pradžia.

Šiuo laikotarpiu smeigtukai nėra tokie populiarūs kaip ankstesniu laikotarpiu. Jie yra 2 grupių.

I grupės geležiniai smeigtukai apvalia galvute rasti Ciemaldės kapinyno k. Nr. 21 (Boy, 1896, taf. VII:3), Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 61 (pav. 8:5). Tokie smeigtukai aptinkami XI–XIII a. Žiemgalos archeologiniuose paminkluose (Latvijas, 1974, p. 216, tab. 57:9, 10).

2 grupės geležiniai smeigtukai aštuonlapijo dobilo lapo formos galvutėmis rasti Atvasės kapinyno k. Nr. 2, Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 46 (2 vnt.) (pav. 6:1, 2) ir ats. – Rusyšų–Debešų kapinyno, Tervetės, Mežuotnės, Žagarės Žvelgaičio piliakalniuose. Datuojami XII–XIII a. (Latvijas, 1974, p. 214, lent. 57:3).

Kitus krūtinės papuošalus sudaro vadinamieji **sudėtiniai krūtinės papuošalai**, sudaryti iš grandinėlių, jų laikiklių, skirstiklių, susuktų ilgų vielučių bei į vielutes ir grandinėles prikabintų zoomorfinių, keturkampio, pusmėnulio formos pakabučių, žvangučių, kryželių, ilčių–amuletų. Tokių buvo rasta Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (Latvijas, 1974, lent. 56:1), Ciemaldės kapinyno k. Nr. 22, 26, Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 31, 60 (pav. 7:2, 5–8) ir ats. Papilės kapinyne (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, pav. 359). Šie papuošalai tinka moterims.

XII–XIII a. atsirado nauja **grandinėlių laikiklių** forma – vadinamieji trilapiai. Jie skiriami į 2 tipus.

I tipo laikikliai ankstyviausi, rasti Mežuotnės Centro kapinyno k. Nr. 71. Jie buvo su 2 apvaliomis skyliutėmis apačioje. Panašus rastas Bauskės apylinkėse (LVM, RDM III:316) Paskutinysis buvo įkabintas į XI a. datuojamą smeigtuką, kuris bei minėto kapo įkapių kompleksas leidžia šiuos laikiklius datuoti XII a. pradžia – XII a. pirmąja puse.

II tipo grandinėlių laikikliai rasti Puodinių kapinyno k. Nr. 11, 14 (2 vnt.) (Latvijas, 1974, lent. 56:1),

Ciemaldės kapinyno k. Nr. 22, 26 (2 vnt.) (Boy, 1896, taf. VIII:f, IX:b), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 31, 60 (2 vnt.) (pav. 7:2). Jie, skirtingai nei pirmojo potipio laikikliai, yra be skylių. Panašūs rasti Mežuotnės, Tervetės piliakalniuose. Tokie dirbiniai datuojami XII a. antrąja puse – XIII a. ir aptinkami beveik visuose to laikotarpio Žiemgalos archeologiniuose paminkluose.

Grandinėlės, kurias galima suskirstyti į 2 grupes.

1 grupei skiriami žalvarinės grandinėlės, sudarytos iš trikampio pjūvio grandelių (Atvasės kapinyno k. Nr. 3, 4).

2 grupei skiriamos žalvarinės grandinėlės, padarytos iš suvertų 2 grandelių (rasta beveik visuose sudėtinių krūtinės papuošalų komplektuose) (pav. 7:2).

Šiuo laikotarpiu labai dažnai į sudėtinių krūtinės papuošalų komplektą įeina **susuktos vielos**, į kurias buvo įkabinami pakabučiai (pav. 4:3, 8, 9; 6:3; 7:7).

Grandinėlių skirstikliai pagal plokštelės storį skiriami į 2 grupes.

1 grupei skiriami grandinėlių skirstikliai, pagaminti iš storos žalvarinės plokštelės. Jų galuose yra 6 atšakos, o vidurinioji dalis susmaugta. Toks rastas Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 (pav. 7:2) ir ats. – iš Papilės (Kulikauskas, Kulikauskienė, Tautavičius, 1961, pav. 359), Mežuotnės kapinyne. Panašūs žinomi Tervetės piliakalnyje. Datuojami XII–XIII a. pirmąja puse.

2 grupei skiriami žalvarinių grandinėlių skirstikliai, pagaminti iš plonos plokštelės. Jų galuose yra 4 atšakos, o vidurinioji dalis susmaugta. Tokie aptikti Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 31, 44 (Urbanavičius, 1976, pav. 16:7), Ciemaldės kapinyno k. Nr. 22 (Boy, 1896, taf. VIII:a), Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (Latvijas, 1974, tab. 56:1). Datuojami XIII a.

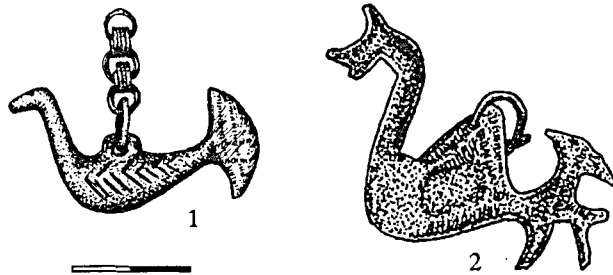
Sudėtinius krūtinės papuošalus sudaro žalvariniai zoomorfiniai, kryželio, kvadrato ir pusbėnulio formos pakabučiai. Jiems priskirtini žalvariniai žvangučiai ir dantys–amuletai.

XII–XIII a. žiemgalių gyvenamose teritorijose paplito žalvariniai zoomorfiniai pakabučiai. Šių pakabučių kilmė ieškotina lyvių kraštuose, kur ankstyviausi radiniai datuojami XI a. pabaiga (Svarāne, 1991, p. 32). Vėliau pagal įvežtinius pavyzdžius šie pakabučiai pradėti gaminti vietoje ir aptinkami beveik kiekviename tyrinėtame XII–XIII a. archeologijos paminkle. Jie skirstomi į 3 grupes.

1 grupės – plokšti ažuūriniai zoomorfiniai pakabučiai skirstomi į 2 tipus: su viena galva ir su dviem. Jų viduryje yra apvalios, ovalios, rečiau trapecijos formos kiaurymės. Pakabučiai ornamentuoti akutėmis, įkartomis.

1 tipo pakabučių su viena galva užpakalinė dalis yra kelių formų: su 1 koja ir uodega, 2 kojom ir uode-

ga, su 3 ataugėlėmis užpakalinėje dalyje, su 4 ataugėlėmis užpakalinėje dalyje. Tokių rasta Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 31 (2 vnt.), 60 (3 vnt.) (pav. 7:5–7) (Vasiliasukas, 1999, pav. 11:1, 3, 5), Ciemaldės kapinyno k. Nr. 26 (Boy, 1896, taf. IX:e), Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (3 vnt.) (Latvijas, 1974, tab. 56:1), ats. – Zieduonskuolos (Atgāzis, 2000, p. 79, pav. 1:9), Links mėnų–Kurmaičių, Papilės kapinyno (pav. 10:2), taip pat Nartaučių lobyje (4 vnt.) (Kuncienė, 1972, p. 250, pav. 15:1–4), Tervetės, Mežuotnės piliakalniuose. Datuojami XII–XIII a. Panašūs aptinkami lyvių apgyventoje Duolės saloje, kur jie datuojami XII–XII a. (Svarāne, 1991, p. 31–32, pav. 1:1–4).

10 pav. Zoomorfiniai pakabučiai: 1 – Atvasės kapinyno k. Nr. 3 (LVM A 10699:10), 2 – Papilės kapinyno, ats. (ŠAM 202:62). 1 – *D. Zemītės piešinis*, 2 – *H. Ostašenkovo piešinis*.

2 tipo pakabučiai su dviem galvomis yra su 2, rečiau – su 1 arba 4 kojom. Tokių rasta Mežuotnės kapinyno k. Nr. 25 (pav. 5:2), Ciemaldės kapinyno k. Nr. 24 (2 vnt.), 26 (Boy, 1896, taf. VIII:6, 7, IX:d), Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (2 vnt.) (Latvijas, 1974, tab. 56:1), ats. – Papilės kapinyno (Kuncienė, 1981, p. 81, pav. 5:2), taip pat Tervetės, Mežuotnės piliakalniuose. Datuojami XII–XIII a. Panašūs aptinkami lyvių apgyventoje Duolės saloje, kur jie datuojami XI a. pabaiga – XII a. (Svarāne, 1991, p. 32, pav. 1:10).

2 grupei skiriami plokšti zoomorfiniai pakabučiai, rasti Mežuotnės kapinyno k. Nr. 71 (Atgāzis, 1989), Silinių kapinyno Lobyje (Caune, 1987, pav. 8:9), Mežuotnės piliakalnyje (Atgāzis, 1989). Jie ornamentuoti akutėmis arba visai nedekoruoti. Datuojami XII a. Tai žiemgalių papuošalas, tą patvirtina Tervetės piliakalnyje rasta akmeninė liejimo formelė šioms papuošalams lieti (Brivkalne, 1964, p. 90, pav. 5:1).

3 grupei skiriami žalvariniai plastiniai zoomorfiniai pakabučiai, rasti Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 60 (pav. 7:8) (Vasiliasukas, 1999, pav. 11:4), Atvasės kapinyno k. Nr. 3 (pav. 10:1), Mežuotnės kapinyno k. Nr. 27 ir Silinių kapinyno lobyje (Caune, 1987, pav. 8:8), taip pat Nartaučių lobyje (Kuncienė, 1972, p. 250, pav. 15:6, 7), Kamardės (Daiga, 1979, p. 35, pav. 7:12), Tervetės, Mežuotnės piliakalniuose. Jie yra

apvalaus, ovalaus, rombinio skerspjuvio, ornamentuoti įkartomis, grioveliais, akutėmis arba visai nedekoruoti. Datuojami XII a. – XIII a. pradžia. Panašūs žinomi lyvių apgyventoje Duolės saloje, kur jie datuojami XI a. antrąja puse – XII a. (Svarāne, 1991, p. 32).

Labai dažnai XII–XIII a. žiemgalių kapuose aptinkama žalvarinių **kryželio formos pakabučių**. Šie papuošalai aptinkami moterų kapuose, išskyrus Atvasės kapinyno vyro k. Nr. 4 (pav. 4:3, 4, 8). Apie juos plačiai rašęs latvių archeologas E. Mugurēvičs (Mugurēvičs, 1974; Мугуревич, 1965).

Emaliuotas kryželis suapvalintais galais bei 3 ataugėlėm rastas Puodinių kapinyno k. Nr. 14. Datuojami XII–XIII a. ir manoma, kad dalis jų buvo įvežtiniai, dalis buvo gaminami vietoje (Mugurēvičs, 1974, p. 220, pav. 1:1, 2).

Emaliuoti kryželiai apvaliais galais rasti Ciemaldės kapinyno k. Nr. 27 (Boy, 1896, taf. IX:2), ats. – Čapanų, Sesavos kapinyne. Datuojami XII a. ir manoma, kad jie buvo gaminami vietoje (Mugurēvičs, 1974, p. 220–221, pav. 1:3, 4; 3).

Palmetės formos emaliuoti kryželiai ovaliais panašiais galais rasti Ciemaldės kapinyno k. Nr. 22 (2 vnt.) (Boy, 1896, taf. VIII:h). Datuojami XII–XIII a. Dalis jų – įvežtiniai, dalis buvo gaminami vietoje (Mugurēvičs, 1974, p. 221, pav. 1:9,10).

Ažūriniai kryželiai grakščiais ovaliais galais rasti Ciemaldės kapinyno k. Nr. 24 (Boy, 1896, taf. VIII:9), o ats. – Kakuženų Myklos Kalno kapinyne. Datuojami XIII–XIV a. ir manoma, kad jie buvo gaminami vietoje (Mugurēvičs, 1974, p. 222, pav. 1:18, 19).

Dažniausiai XII–XIII a. Žiemgalos archeologijos paminkluose aptinkami *ažūriniai kryželiai keturkampiais apvalainais galais*. Tokių buvo rasta Atvasės kapinyno k. Nr. 4 (pav. 4:8), Ciemaldės kapinyno k. Nr. 22 (2 vnt.), 26 (Boy, 1896, taf. VIII:g, f; IX:i), Puodinių kapinyno k. Nr. 10, 14 (Latvijas, 1974, tab. 56:1). Visi ornamentuoti akutėmis, išskyrus Puodinių kapinyno k. Nr. 10 pakabutį, kuris buvo ornamentuotas įkartomis. Datuojami XII a. pabaiga – XIV a. ir manoma, kad jie buvo gaminami vietoje (Mugurēvičs, 1974, p. 222, pav. 1:25, 26; 3). Norvaišiuose rastas šio tipo pakabutis (Salatkienė, 1999, p. 30, pav. 9:4) labai įdomus tuo, kad prie jo vėliau buvo pritvirtinta adata kaip segi ir tokiu būdu iš šio pakabučio padaryta segė.

Žalvarinis *kryželis storėjančiais galais*, kurio apvaliame arba rombiniame centre matomas šventojo atvaizdas, rastas Atvasės kapinyno k. Nr. 4 (2 vnt.) (pav. 4:3), Mežuotnės kapinyno k. Nr. 27. Datuojami XII–XIII a. ir manoma, kad jie buvo importuoti iš Senosios Rusios žemių (Mugurēvičs, 1974, p. 223, pav. 2:2).

Žalvariniai *kryželiai storėjančiais galais ir lygaus paviršiaus viduriu* rasti Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (2 vnt.)

(Latvijas, 1974, tab. 56:1), Atvasės kapinyno k. Nr. 4 (pav. 4:4), Mežuotnės kapinyno k. Nr. 27 (2 vnt.). Datuojami XI–XIII a. Dalis jų buvo gaminti vietoje, dalis importuoti iš Senosios Rusios (Mugurēvičs, 1974, p. 223–235, pav. 2:6).

Žalvariniai *kryželiai skersiniais galais (su vienu ar dviem skersiniais)* rasti Ciemaldės kapinyno k. Nr. 24 (2 vnt.) (Boy, 1896, taf. VIII:2, 3), datuojami XIII–XIV a. ir manoma buvus importuotus iš Senosios Rusios (Mugurēvičs, 1974, p. 227, pav. 2:15).

Žalvariniai *kryželiai paplatintais, ovalaus skerspjuvio galais ir reljefiniu kryželiu centre* rasti Mežuotnės kapinyno k. Nr. 27 ir ats. – Lepšių kapinyno (Naudužas, 1959a, p. 181, pav. 6:2). Datuojami XII a. antrąja puse – XIII a. Manoma, kad jie buvo gaminami vietoje (Dauguvos žemupyje, Lielupės baseine) (Mugurēvičs, 1974, p. 229, pav. 2:28).

Nagrinėjamu laikotarpiu buvo paplitę žalvariniai **keturkampio formos pakabučiai**, kurie pagal kraštinių iškirpimus skiriami į 2 grupes.

I grupei skiriami paprasti žalvariniai keturkampio formos pakabučiai, rasti Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (2 vnt.) (Latvijas, 1974, tab. 56:1) ir ats. – Silinių kapinyno (Caune, 1987, p. 52, pav. 7:8). Ornamentuoti akutėmis, taškučiais, skylutėmis, vienu ar daugiau reljefiniu apvaliu iškilimu. A. Caune juos datuoja XIII–XV a. ir teigia juos buvus būdingus latgalių ir lyvių gentims (Caune, 1987, p. 52). Panašių randama Tervetės piliakalnyje.

2 grupei skiriami žalvariniai keturkampio formos pakabučiai, kurių kraštinės vidurinėje dalyje iškirptos, o visas pakabutis primena kryžių. Tokių rasta Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (2 vnt.) (Latvijas, 1974, tab. 56:1), Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 31, 44 (Urbanavičius, 1976, pav. 16:13). Pakabučiai ornamentuoti taškučiais arba reljefiniais apvaliais iškilimais. Datuojami XIII a.

Į Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (Latvijas, 1974, tab. 56:1) sudėtinį krūtinės papuošalų komplektą buvo įdėtas žalvarinis **pusmėnulio formos pakabutis**, dekoruotas akutėmis. Panašių rasta Tervetės piliakalnyje ir ats. – Aucėje (Atgāzis, 1998, p. 13, pav. 3:8).

Puodinių kapinyno k. Nr. 14 (Latvijas, 1974, tab. 56:1) sudėtiniame krūtinės papuošalų komplekte buvo **lokio iltis–amuletas**.

Nagrinėjamu laikotarpiu Žiemgaloje paplito žalvariniai lieti **miniatiūriniai rakteliai** – *pakabučiai*, kurie pagal galvutės formą ir kotelį skirstomi į 2 tipus.

I tipo žalvarinis raktelis rastas Ciemaldės kapinyno k. Nr. 26 (Boy, 1896, taf. IX:g). Raktelio galvutė yra trikampio formos, kotelis tordiruotas. Datuojamas XIII a.

II tipo žalvariniai rakteliai rasti Ciemaldės kapinyne k. Nr. 24 (2 vnt.) (Boy, 1896, taf. VIII:8) ir Mežuotnės kapinyne k. Nr. 26 (2 vnt.). Raktelių galvutė apvali, o kotelis lygus. Datuojami XII–XIII a.

XI a. žalvarinis *rozetinis pakabutis* rastas XII a. pirmąja puse datuojamame Ciemaldės kapinyne k. Nr. 21 (Boy, 1896, taf. VII:1).

Šiuo laikotarpiu labai populiarūs žalvariniai *žvangučiai*, kurie skirstomi į 2 tipus. Jie sudarė sudėtinus krūtinės papuošalus, kitais atvejais buvo sudėtinė drabužio dalis (Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 60 (pav. 7:23a, b), o Mežuotnės kapinyne k. Nr. 26 rasti prie kojų).

I tipui skiriami žalvariniai kriaušės formos žvangučiai, kurie pagal žvangučio apatinėje dalyje esančias skylės skirstomi į potipius.

I potipiui skiriami žvangučiai, kurių apačioje yra kryžiaus formos skylė (Puodinių kapinyne k. Nr. 14 (2 vnt.) (Latvijas, 1974, tab. 56:1), Mežuotnės Centro kapinyne k. Nr. 71. (2 vnt.), Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 60 (8 vnt.) (pav. 7:23a, b) ir Bukaičių kapinyne k. Nr. 3.).

2 potipiui skiriami žvangučiai, kurių apačioje yra „–“ formos skylė (Ciemaldės kapinyne k. Nr. 28(1) (3 vnt.)) (Graudonis, 1977, p. 39, pav. 8:1).

II tipui skiriami žalvariniai obuolio formos žvangučiai, kurie taip pat skirstomi į 2 potipius.

I potipio žvangučiai yra su kryžiaus formos skylė apačioje (Ciemaldės kapinyne k. Nr. 27 (2 vnt.)) (Boy, 1896, taf. IX:4).

2 potipio žvangučiai yra su „–“ formos skylė apačioje (Ciemaldės kapinyne k. Nr. 24 (2 vnt.), 27 (2 vnt.)) (Boy, 1896, taf. VIII:4, IX:3), Puodinių kapinyne k. Nr. 9, 10, 14 (2 vnt.) (Latvijas, 1974, tab. 56:1), Mežuotnės kapinyne k. Nr. 26 (4 vnt.), Atvasės kapinyne k. Nr. 4 (2 vnt.) (pav. 4:9), Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 31, 44 (Urbanavičius, 1976, pav. 16:8)). Pastarieji dažnai ornamentuoti 3–4 grioveliais.

Rankų papuošalai (apyrankės ir žiedai) nėra tokie įvairūs ir gausūs kaip krūtinės papuošalai.

Apyrankės skirstomos į tris grupes.

I grupė. Kaip ir ankstesniu laikotarpiu (VII–XI a.) (Vaškevičiūtė, 1999, p. 28) XII–XIII a. moterys nešiojo žalvarines *įvijines apyrankes* (Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 31 (2 vnt.) (pav. 9:3, 4), 60 (2 vnt.) (pav. 7:21, 22), Atvasės kapinyne k. Nr. 4 (fragmentai) (pav. 4:5)). Visų apyrankių lankelis buvo pusapvalio skersinio pjūvio, išskyrus Atvasės, kuris yra trikampio.

2 grupė. Puodinių kapinyne k. Nr. 9 rasta žalvarinė *apyrankė*, kurios galai buvo *daugiakampio skersinio pjūvio*, o vidurinė – *apvalaus*. Galai ornamentuoti 3 grioveliais. Datuojama XIII a.

3 grupė. Žalvarinės apyrankės gyvulinių motyvų galais rastos Ciemaldės kapinyne k. Nr. 28(1) (5 vnt.)

(Graudonis, 1977, pav. 8:15) ir ats. – Linksmėnų–Kurmaičių kapinyne, Mežuotnės piliakalnyje. Šios apyrankės žemgaliams nėra būdingos, jas labiau mėgo latgaliai (Latvijas, 1974, p. 231, tab. 62:2). Datuojamos XIII a.

Žiedai skirstomi į dvi grupes.

I grupei skiriami žalvariniai įvijiniai žiedai, kurie pagal lankelio pjūvį skirstomi į 3 tipus.

I tipui skiriami žalvariniai įvijiniai žiedai, kurių lankelis yra juostinis ir ganėtinai platus (Ciemaldės kapinyne k. Nr. 25 (Boy, 1896, taf. IX:3), 28(1), (Graudonis, 1977, pav. 8:16) Puodinių kapinyne k. Nr. 9, Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 44 (Urbanavičius, 1976, pav. 16)). Datuojami XIII a.

II tipui skiriami žalvariniai įvijiniai žiedai, kurių lankelis yra pusapvalio skerspjūvio (Mežuotnės kapinyne k. Nr. 27, Atvasės kapinyne k. Nr. 4 (pav. 4:2)). Datuojami XII–XIII a. pradžia.

III tipui skiriami žalvariniai įvijiniai žiedai, kurių lankelis apvalaus skerspjūvio (Atvasės kapinyne k. Nr. 2, (4 vnt.) (pav. 4:1), Puodinių kapinyne k. Nr. 11, 14, Ciemaldės kapinyne k. Nr. 28(1) (Graudonis, 1977, p. 39, pav. 8:16), Silinių kapinyne k. Nr. 5 ir lobyje (Caune, 1987, p. 47, pav. 7:26, 8:7, Pavirvytės–Gudų kapinyne k. Nr. 77 (3 vnt.), Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 19 (2 vnt.), 44, 59 (2 vnt.) (Urbanavičius, 1976, pav. 15, 16:12), 60 (6 vnt. – dalis jų gali būti įvijios) (pav. 7:24–29), 64.)). Datuojami XII–XIII a.

2 grupei skiriami žiedai pastorinta, paplatinta priekine dalimi. Ji pagal priekinės dalies formą skiriama į 4 pogrupius.

I pogrupiui skiriami žalvariniai žiedai pastorinta, paplatinta priekine dalimi, kuri yra lygaus paviršiaus ir susikeičiančiais galais (Ciemaldės kapinyne k. Nr. 22, 25 (Boy, 1896, taf. VIII:o, IX:9), Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 19, 21, 2d (Urbanavičius, 1974, p. 65) ir ats. – Mežuotnės, Puočių, Silinių kapinyne (Caune, 1987, pav. 7:28). Jie ornamentuoti taškučiais, grioveliais arba nedekoruoti. Datuojami XII–XIII a.

2 pogrupiui skiriami žalvariniai žiedai pastorinta, tordiruota priekine dalimi, susikeičiančiais galais (Puodinių kapinyne k. Nr. 9, 14 (3 vnt.), Ciemaldės kapinyne k. Nr. 28(1) (2 vnt.) (Graudonis, 1977, p. 39, pav. 8:9), Pavirvytės–Gudų kapinyne k. Nr. 61 (pav. 8:3), 71 (2 vnt.), 72, Jakštaičių–Meškių kapinyne k. Nr. 59 (Urbanavičius, 1976, pav. 15), 60 (2 vnt.) (pav. 7:19, 20), Silinių kapinyne lobyje (Caune, 1987, pav. 8:6), ir ats. – iš Mežuotnės, Kugrėnų, Zeltinių, Lepšių (Naudužas, 1959a, p. 181, pav. 7:4) kapinyne). Šių žiedų priekinė dalis dažnai apvyniota dviguba susukta vielyte. Datuojami XII a. antrąja puse – XIII a.

3 pogrupiui skiriami žalvariniai žiedai pastorinta, paplatinta priekine dalimi susikeičiančiais galais.

Priekinė dalis įstrižais giliais grioveliais padalyta į 3 dalis ir primena lyg tordiravimą. Tokių žiedų buvo rasta Puodinių kapinyno k. Nr. 9 ir Tervetės piliakalnyje. Datuojami XIII a.

4 pogrupiui skiriami žalvariniai žiedai pastorinta, paplatinta priekine dalimi, kurioje yra tordiravimo ir susuktos dvigubos vielos imitacija, bei susikeičiančiais galais (Ciemaldės kapinyno k. Nr. 22 (2 vnt.) (Boy, 1896, taf. VIII:o), Mežuotnės kapinyno k. Nr. 25 (pav. 5:1), 27 ir ats. – Pavirvytės–Gudų kapinyno k. Nr. 77 (4 vnt.) bei Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 21, 2d, taip pat – iš Papilės kapinyno). Datuojami XII–XIII a.

XII–XIII a. žiemgalių kapuose taip pat aptinkama kitų įkapių, pvz., diržų sagčių, geriamųjų ragų apkalų, svarstyklių ir svarelių, raktų, cilindrinų spynų, puodų šukių.

Žalvarinės diržų sagtys pagal formą skirstomos į 2 tipus.

I tipo (pagal E. Svetiką), kuriam būdinga apskrita forma, rasta Ciemaldės kapinyno k. Nr. 27 (Boy, 1896, taf. IX:5). Datuojama XII a. antrąja puse – XIII a. pradžia.

II tipo – U formos sagtis, kurios užpakalinė dalis padalyta į du skersinius ir į vidinį yra įverta sagties adata, rasta Puodinių kapinyno k. Nr. 9. Datuojama XIII a.

Žalvarinių geriamųjų ragų apkalų rasta tik XII a. viduriu datuojamame Atvasės kapinyno k. Nr. 3.

Žalvarinių svarstyklių (Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 44a. (Vasiliauskas, 1999, (pav. 9)) ar jų petelių (Mežuotnės kapinyno k. Nr. 25 (pav. 5:3)) rasta vyrų kapuose. Pagal T. Bergos sudarytą svarstyklių petelių tipologiją šios svarstyklės skiriamos 7 tipui, kuris datuojamas XII–XIII a. (Berga, 1996, p. 52).

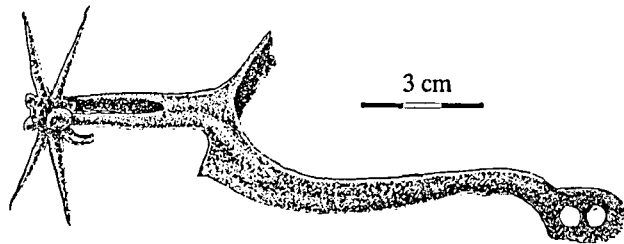
Geležinis raktas rastas Atvasės kapinyno k. Nr. 4 (pav. 4:6), o geležinė cilindrinė spyna – Mežuotnės kapinyno k. Nr. 25, Jakštaičių–Meškių kapinyno k. Nr. 21. Raktas, pagal B. Kolčino sudarytą Novgorodo raktų tipologiją, skiriamas A tipui, kuris datuojamas XI–XII a. (Колчин, 1959, с. 78–79, рис. 66:2, 3). Raktas pagal įkapes datuojamas XII a., o spygnos – XII–XIII a.

Kadangi kiti radiniai, pvz., žalvarinės įvijėlės, neiškūs geležiniai dirbiniai, puodų šukės ir kiti, papildomų duomenų chronologijai neduoda, darbe jų nenagrinėsime.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Archeologiniai duomenys – Jaunsaulės Silinių, Pavirvytės–Gudų bei Jakštaičių–Meškių degintiniai kapai su žemgališkų įkapių komplektais liudija, kad Žiemgaloje, be griautinio laidojimo būdo, nuo XII–XIII a. pradėjo plisti degintinis laidojimo būdas.

Kad šis laidosenos paprotys pradėjo plisti Žiemgaloje, netiesiogiai liudija Livonijos eiliuotoji kronika, kurioje pasakojama apie žemaičių bei žiemgalių mėginimą 1284–1285 m. paimti Heiligbergo pilį prie Tervetės. Po nepavykusio mūšio kronikininkas rašo, kad užpuolėjai sudegino savo mirusiuosius (Livländische, 1998, eil. 10101–10103). Iš šio kronikos epizodo lieka neaišku, kokie mirusieji buvo deginami – ar žemaičiai, kur deginimo paprotys plito XII–XIII a. (Zabiela, 1998, p. 361–364), ar ir žiemgaliai. Tačiau minėti atvejai bei atsitiktiniai radiniai, paliesti ugnies, iš Aucės, Rusyšių–Debešų (Latvijas, 1974, p. 211) bei Šukionių, kur buvo rasta per 100 vnt. apsilūdžusių ir apdegusių žalvarinių bei geležinių dirbinių fragmentų (pasaginių segių, antkaklių, įvijinių apyrankių ir kt.), datuojamų XII–XIII a. (Vasiliauskas, 2000, p. 63, pav. 3), leidžia manyti, kad XII–XIII a. Žiemgaloje pradėjo plisti mirusiųjų deginimo paprotys. Šis paprotys greičiausiai plito kartu su lietuvių ekspansija XII a. pabaigoje – XIII a. pradžioje į žiemgalių bei kitas baltų žemes, kuri atsispindi Henriko Latvio kronikoje (Indriška, 1993, IX:2–4, XII:2, 4, XXIII:3). Kartu su ekspansija plito ir nauja ideologija, o ją rodo laidojimo papročių kitimas.

11 pav. Pentinas iš Slėpsnių kapinyno (ŠAM A–L 11:7 (GEK 36)). H. Ostašenkovo piešinys.

Apžvelgus tokią negausią Žiemgalos archeologinę medžiagą, pagrįstai kyla klausimas, kodėl iš tiek gana plačiai tyrinėtų kapinynų rasta tiek mažai XII–XIII a. datuojamų žiemgalių kapų, nors ankstesniu periodu jų yra daugiau.

Pirma, tai galėtų būti datavimo problemos. Todėl neatmetama galimybė, kad XII–XIII a. datuojamų kapų yra gerokai daugiau.

Kita vertus, tai gali būti susiję su laidosenos pakitimais, kuriai turėjo įtakos nauji socialiniai bei ideologiniai reiškiniai. Neatmetina galimybė, kad galėjo egzistuoti ir kitas mums nežinomas, archeologiškai sunkiai atsekamas laidojimo būdas.

Lietuvos Žiemgaloje tyrinėtų XIV–XV a. senkapių nėra, išskyrus atsitiktinius radinius – pentinus su žvaigždute ant galo iš Slėpsnių (pav. 11), Pavirvytės–

Gudų ir Lepšių (Naudužas, 1959a, p. 181, pav. 8) kapinyno, kurie datuojami XIII a. pab. – XIV a. (Mugurėvičs, 1997, fig. 10, 4; Latvijas, 1974, p. 304; Zabiela, 1995, p. 131, pav. 117:1), patvirtina laidosenos tęstinumą šiuose paminkluose po XIII a. Todėl ir dabar tyrinėtojams lieka neaišku, ar pietinės žiemgalių teritorijos buvo negyvenama dykra, ar liko gyventi dalis senųjų gyventojų. Senkapiai Lietuvos Žiemgaloje ypač išplito nuo XVI a. Jie dažniausiai buvo įrengiami senosiose laidojimo vietose. Kitokia situacija yra Latvijos Žiemgalos dalyje, kurioje laidosena nutrūksta XIII a. pabaigoje. Nauji viduramžių senkapiai čia įrengiami XIV a. antrojoje pusėje – XV a.

Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje XIV–XV a. archeologiškai žiemgalių išskirti praktiškai neįmanoma.

IŠVADOS

1. Šiuo metu ištirta apie 30–40 XII–XIII a. žiemgalių kapų. Nemažai XIII a. datuojamų kapų rasta Jakštaičių–Meškių kapinyne, kuriame buvo palaidoti žiemgalių pabėgėliai, minimi Livonijos eiluojuose kronikoje.

2. XII–XIII a. Žiemgaloje buvo paplitę 2 laidojimo būdai – griautinis ir degintinis.

3. Tiek degintinių, tiek griautinių kapų duobių dy-

džiai, forma (pailgo keturkampio užapvalintais kampais) ir orientacija (dominavo Š–P, PR–ŠV, ŠV–PR kryptys) panašūs.

4. Griautiniuose kapuose mirusieji guldyti ant nu-garos įvairiai sudėtomis rankomis. Mirusieji į pomir-tinį gyvenimą išlydėti su gausiomis įkapėmis. Papuošalai ir drabužių liekanos rastos taip, kaip bu-vo nešiotos.

5. Degintiniuose kapuose degintiniai kaulai kartu su pelenais buvo suberti 3 būdais: 1) išbarstyti po visą kapą, 2) supilti į 2–4 cm storio sluoksnį, 3) į kapą įber-ti tik keli fragmentai.

6. XII–XIII a. žiemgalių kapuose aptinkama gin-klų, darbo įrankių, papuošalų bei kitų dirbinių. Nagri-nėjamu laikotarpiu pradeda nykti smeigtukai, antkaklės. Pasirodo nauji dirbinių tipai – 3 apvijų ant-kaklės, kurių lankelis apvyniotas vielute, zoomorfiniai ir kryželio formos pakabučiai, pasaginės segės gyvuli-nių motyvų ir buoželės formos galais.

7. Naujas laidojimo būdas – kremacija – į Žiem-galą XII–XIII a. greičiausiai plito dėl kaimynų lietu-vių įtakos.

8. Pasibaigus kryžiaus karams Žiemgaloje XIII a. pabaigoje, kraštas labai ištuštėjo, tačiau tikriausiai dalis gyventojų liko gyventi. Nauji senkapiai Lietuvos Žiemgaloje atsirado tik XVI a. pradžioje.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Atgāzis M., 1970 – Mežotnes archeolģiskās eks-pedicijas darbs 1969. g. // ZASMAEPR 1969. Rīgā, 1970, p. 41–46.

Atgāzis M., 1971 – Mežotnes archeolģiskās eks-pedicijas darbs 1970. g. // ZASMAEPR 1970. Rīgā, 1971, p. 27–30.

Atgāzis M., 1989 – Par seno Mežotni // Novads. Baus-ka, 1989.

Atgāzis M., 1996 – Izrakumi Dreņģeru–Čunkānu ka-pulaukā un archeolģisko pieminekļu apzināšana Rie-tumzemgalē // ZASMAPR 1994.–1995. g. Rīga, 1996, p. 23–24.

Atgāzis M., 1998 – Izrakumi Pokaiņu meža akmeņu kaudzēs un archeolģisko pieminekļu apzināšana Dobe-les un Tūkuma rajonā // ZASMAPR 1996.–1997. g. Rīga, 1998, p. 9–14.

Atgāzis M., 2000 – Dzelzs laikmeta jauniegvumi Rundāles pagasta Ziedoņskolas senvietās 1998. gadā // Archeologu pētījumi Latvijā 1998. un 1999. gadā. Rīga, 2000, p. 75–89.

Berga T., 1996 – Saliekami svāri Latvijā (10.–13. gs.) // AE. Rīga, 1996. T. XVIII, p. 49–61.

Brīvkalne E., 1964 – Daži amatniecības darinājumi Tērvetes pilskalnā // AE. Rīgā, 1964. T. VI, p. 85–105.

Brīvkalne E., 1974 – Tērvetes saktas // AE. Rīga, 1974. T. XI, p. 121–138.

Boy K., 1896 – Bericht über Ausgrabungen auf dem Kronsgute Zeemalden in Kurland. Mitau, 1896.

Bukantis A., 1996 – Neįprasti gamtos reiškiniai Lie-tuvos žemėse XI–XX amžiuose. Vilnius, 1996.

Caune A., 1987 – Jaunsaules Siliņu kapulauks // AE Rīga, 1987. T. XV, p. 45–55.

Cholodinskienė A., 1978š – Pavirvytės, Akmenės r., senkapio 1978 m. tyrinėjimų ataskaita // LIIR F1, Nr. 683.

Daiga J., 1979 – Kamārdes pilskalns // ZASMAEPR 1978. Rīga, 1979, p. 31–36.

Graudonis J., 1977 – Vedgu archeolģiskās ekspedici-jas darbs 1976. gadā // MAEEDR 1976. g. Rīga, 1977, p. 35–39.

Graudonis J., 1994 – Jaunsvirlaukas Vedgu apmet-ne (Vedgu archeolģisko pieminekļu kompleks) // AE. Rīga, 1994. T. XVI, p. 65–80.

Ģinters V., 1939a – Sena Mežotne. 1938. g. arheo-loiskie izrakumi pilskalna un kapulauka // SM. 1939, Nr. 1, p. 64–96.

Ģinters V., 1939b – Sena Mežotne. 1939 g. arheo-loiskie izrakumi pilskalna // SM. 1939, Nr. 4, p. 15–43.

Jarockis R., 2000 – Žagarės Žvelgaičio piliakalnio ir

Kairelių senovės gyvenvietės žvalgymas // ATL 1998 ir 1999 metais Vilnius, 2000, p. 95–96.

Indriķa, 1993 – Indriķa hronika (A. Feldūna tulkojums, Ē. Mugarēviča priekšvārds un komentāri). Rīga, 1993.

Kazakevičius V., 1996 – IX–XIII a. baltų kalavijai. Vilnius, 1996.

Kulikauskas P., Kulikauskienė R., Tautavičius A., 1961 – Lietuvos archeologijos bruožai. Vilnius, 1961.

Kuncienė O., 1972 – Prekybiniai ryšiai IX–XIII amžiais // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I–XIII a. Vilnius, 1972, p. 149–254.

Kuncienė O., 1981 – Prekyba // Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII amžiuje. Vilnius, 1981. T. 2, p. 49–82.

Latvijas, 1974 – Latvijas PSR archeologija. Rīga, 1974.

Livländische, 1998 – Livländische Reimchronik/Atskaņu hronika. Rīga, 1998.

Mägi-Lõugas M., 1994 – Eesti viikingiaegsed hoburaudsõled ja nende ornament // Eesti TA toimused Humanitaar- ja Sotsiaalteadused. 1994, Nr. 43(4), p. 465–484.

Merkevičius A., 1998 – Kalnelio archeologiniai paminklai // LA. Vilnius, 1998. T. 15, p. 381–388.

Mugarēvičs Ē., 1974 – Krustiveida piekariņi Latvija laika no 11. ldz 15. gs. // AE. Rīga, 1974. T. XI, p. 220–239.

Mugarēvičs Ē., 1997 – Interactions between indigenous and western culture in Livonia in the 13th to 16th centuries // From the Baltic to the Black sea (studies in Medieval archaeology). London, 1997, p. 169–178.

Naudužas J., 1959a – Šiaulių miesto archeologiniai paminklai // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1959. T. 2, p. 177–187.

Naudužas J., 1959b – Žvelgaičio kalnas // Komunizmo aušra (Joniškis). 1959, Nr. 97(883), p. 3–4.

Salatkienė B., 1999 – Gruzdžių seniūnijos archeologijos paminklai // Gruzdžiai. Vilnius, 1999, p. 21–41.

Svarāne D., 1991 – Doles salas lībiešu kapulaukos atrastie 10.–13. gadsimta piekariņi-amuleti un rotaslietas // Daugavas raksti. Rīga, 1991, p. 31–43.

Šnore E., 1994 – Kaklariņķi ar noplacinātiem galiem Latvijā // AE. Rīga, 1994. T. XVII, p. 105–107.

Urbanavičius V., 1974 – Jakštaičių–Meškių (Šiaulių raj.) senkapio kasinėjimai 1973 m. // AETL 1972 ir 1973 metais. Vilnius, 1974, p. 63–67.

Urbanavičius V., 1976 – Jakštaičių–Meškių (Šiaulių raj.) kapinyno tyrinėjimai 1974 metais // ATL 1974 ir 1975 metais. Vilnius, 1976, p. 129–134.

Urbanavičius V., 1984 – Jakštaičių–Meškių plokštinio kapinyno tyrinėjimai 1982 m. // ATL 1982 ir 1983 metais. Vilnius, 1984, p. 93–95.

Urtāns V., 1977 – Senākie depozīti Latvijā. Rīga, 1977.

Vaitkunskienė L., 1999 – Žvilių kapinynas // LA. Vilnius, 1999. T. 17.

Vasiliauskas E., 1999 – Žiemgalos prekybiniai keliai ir centrai VIII–XII a. // LA. Vilnius, 1999. T. 18, p. 79–99.

Vasiliauskas E., 2000 – Archeologiniai žvalgomieji

tyrinėjimai Raktuvės piliakalnyje Žagarėje (Joniškio r.) // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 134–138.

Vasiliauskas E., 2000 – 12.–13. gs. zemgaļu apbedījumi Lietuvas teritorijā // Cauri gadsimtiem. Rakstu krājums Valdemāram Ģinteram (1899–1979). Latvijas Vēstures muzeja raksti. Archeologija. Rīga, 2000, Nr. 7, p. 61–69.

Vaškevičiūtė I., 1987 – Jauneikių (Joniškio raj.) V–XI a. kapinynas. 3. Galvos ir kaklo papuošalai // MADA. 1987. T. 1(98), p. 20–29.

Vaškevičiūtė I., 1989 – Kuršių kapai žiemgalių kapinyne // MADA. 1989. T. 4(109), p. 55–67.

Vaškevičiūtė I., 1999 – Žiemgala ir jos gyventojai V–XII a. // Žiemgala. Žiemgalos krašto praeitis. Kaunas, 1999. T. 2, p. 7–30.

Vijups A., 1987 – Viduslaiku pakavsaktu tipoloģijas jautājumi (Latvijas 13.–17. gs. pakavsaktu ar zvērgalvu un liliju galiem tipoloģija un hronoloģija) // Latvijas PSR vēstures problēmas. Rīga, 1987, p. 22–26.

Vijups A., 1998 – Latvijas XIII–XIV gs. pakavsaktas kā archeoloģiskais avots (tipoloģiskā analīze) (*mašīnraksts, promocijas darbs*). II sēj., Rīga, 1998.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1981 – Ginklai // Lietuvių materialinė kultūra IX–XIII a. Vilnius, 1981. T. 2, p. 6–48.

Zabiela G., 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.

Zabiela G., 1998 – Laidosena pagoniškoje Lietuvoje // LA. Vilnius, 1998. T. 15, p. 351–379.

Бривкалне Э., 1959 – Городище Тервете и его историческое значение. // Вопросы этнической истории народов Прибалтики. Москва, 1959, с. 254–273.

Колібания, 1988 – Колібания климата за последнее тысячелетие. Ленинград, 1988.

Колчин Б.А., 1959 – Железообрабатывающее ремесло Новгорода Великого // Материалы и исследования по археологии СССР. Москва, 1959. T. 2, № 65, с. 7–120.

Мугуревич Э., 1965 – Восточная Латвия и соседние земли в X–XIII вв. Рига, 1965.

SANTRUMPOS

AE – Archeologija un etnografija

AETL – Archeologiniai etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje

ATL – Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje

JIKM – Joniškio istorijos ir kultūros muziejus

LA – Lietuvos archeologija

LIIR – Lietuvos istorijos instituto Rankraštyno fondai

LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus

LNM AK – Lietuvos nacionalinio muziejaus Archeologijos skyriaus kartoteka

LVM A – Latvijos istorijos muziejaus Archeologijos skyrius

MAEEDR – Materiāli par archeologu un etnografu pētījumu rezultātiem

MADA – Lietuvos TSR mokslų akademijos darbai.
A serija
RDM – Rygos Domo muziejus
SM – Senatne un māksla
ŠAM – Šiaulių „Aušros“ muziejus
VDKM – Vytauto Didžiojo karo muziejus
ZASMAEPR – Zinātniskas atskaites sesijas mate-

riāli par arheologu un etnogrāfu pētījumu rezultātiem
ZASMAPR – Zinātniskas atskaites sesijas materiāli
par arheologu pētījumu rezultātiem
ats. – atsitiktinis
k. – kapas
kapinyno – kapinynas
Nr. – numeris.

SEMIGALLIAN BURIALS OF THE 12TH–13TH CENTURIES

Ernestas Vasiliauskas

Summary

Written sources on Semigallia, its political events and its settlements are not abundant. A little more data on the period of the 12th–13th c.c. in Semigallia are provided by archaeological data. At present, 30–40 graves dated to the 12th–13th c.c. are known in Semigallia (Fig. 1).

Like in the earlier periods, Semigallian burial grounds of the 12th–13th century are situated on high sandy areas and on riversides. All burial grounds where graves dated to the 12th–13th c.c. were found, were used for this purpose in earlier periods as well. It is possible to perceive a continuation of burial rites almost in all of them, except of Jakštaičiai–Meškiai where burying was terminated in the 11th century and then new graves appeared only in the 13th century.

Almost in all burial grounds, the graves dated to the 12th–13th c.c. form separate chronological groups – just as in Semigallian cemeteries of earlier period (Fig. 2). The exception is Jakštaičiai–Meškiai burial ground, where graves dated to the 13th century are found within the whole territory of the cemetery.

In the investigated Semigallian burial grounds dated to the 12th–13th c.c., two types of graves were obtained – skeleton graves and cremated graves.

Pits for graves (both skeleton and cremated ones) were rectangular with rounded corners, their size was 210–280x70–80 cm, the depth – 25–90 cm (Table 1). The exceptions are the cremated grave No. 5 (in Siliņi burial ground), where the pit has a shape of an irregular oval and the grave 77 (in Pavirvytė–Gudai burial ground), where the pit was round. It was found that usually the heads of buried individuals were oriented to the north, with inconsiderable deviations to the west or to the east (Fig. 3) (Table 1). Like in the earlier periods, men and women were oriented in opposite directions. In some burial grounds (such as Podini, Jakštaičiai–Meškiai) the orientation of buried individuals remained the same within the 12th–13th c.c., in other cemeteries the changes took place. It was found that individuals were buried on their back, with various positions of their arms. Some individuals were buried in coffins.

The cremated bones and ashes were put into a cremated grave in three ways: 1) distributed in the whole grave; 2) poured into 2–4 cm layer; 3) only some fragments put into the grave. Sometimes remains of wood are found under bones.

In skeleton graves, ornaments and remains of the clothes are located according to the wear and tools and weapons – in the fixed points (for example, axes in male graves are situated at the knees; knives with arch-shaped back are situated in female graves at the feet, sometimes at the hands) (Mežotnes Centrs burial ground, grave No. 71). In cremated graves, both burial items and bones were distributed over the whole grave or concentrated into piles.

The following burial items are found in Semigallian graves dated to the 12th–13th centuries: *weapons*: swords (Fig. 4: 7), axes (Fig. 5: 4), spearheads; *tools*: adzes, knives (Fig. 6: 4; 7: 18), knives with arch-shaped back, awls, spindles (Fig. 6: 5). Individuals were buried with *ornaments* as well. Neck ornaments are represented by neck-rings (Fig. 7: 3) and other neck ornaments of glass beads, brass spirals, *cauri* shells (Fig. 7: 4). Breast ornaments are represented by *penannular fibulas with cylindrical ends*, *penannular fibulas with faceted ends* (Fig. 7: 9, 11, 17; 9: 1, 2); *penannular fibulas with thickened and flaring ends* (Fig. 7: 1, 11, 17; 8: 2, 4); *penannular fibulas with knob-shaped ends* (Fig. 7: 13, 14); *penannular fibulas with zoomorphical ends* (Fig. 7: 15); *flat fibulas* (Fig. 7: 12). In this period, *pins* with a round head (Fig. 8: 5) and 8-leaf clover head (Fig. 6: 1, 2) started to vanish. Another group of breast ornaments is presented by so called *combined breast ornaments*, consisting of chains (Fig. 7: 2), their supports (Fig. 7: 2), spacer plates (Fig. 7: 2), long spiral wires (Fig. 4: 3, 8, 9; 6: 3; 7: 7) as well as zoomorphic (Fig. 5: 2; 7: 5–8; 10), square-shaped pendants, bells (Fig. 4: 9; 7: 23a, 23b), crosses (Fig. 4: 3, 4, 8), hung on wires and chains. Hand ornaments are represented by *bracelets*: spiral (Fig. 4: 7: 21, 22; 9: 3, 4), with zoomorphic ends and with faceted cross-section and rounded middle part; and *rings*: spiral (Fig. 4: 1, 2; 7: 24–29), with thickened and flaring

flat front part and crossed ends, with thickened and flaring torqued front part and crossed ends (Fig. 7: 19, 20; 9: 3), with thickened flaring front part with an imitation of torqued and wound double wire and crossed ends (Fig. 5: 1). However, hand ornaments are not various and abundant in comparison with breast ornaments. In Semigallian graves dated to the 12th–13th c.c., *other burial goods*, such as belt-buckles, fittings of drinking horns (Fig. 5: 3), balances with weights, keys (Fig. 4: 6), cylindrical locks, shivers of pots are found as well.

The rite of cremation, most probably, spread in Semigallia in the 12th–13th century together with the expansion of Lithuanian to lands of Semigallia and other territories of Baltic tribes, because the new ideology, respeculating the changes of the burial rites, was disseminated in course of the expansion.

There are no examined graves of the 14th–15th c.c. in Lithuanian Semigallia, except of casual finds in Slėpsniai (Fig. 11) and Lepšiai burial grounds that provide the data on the burial rites after the 13th century. Graves in Lithuanian Semigallia appeared from the 16th century.

THE LIST OF ILLUSTRATIONS

1. Archaeological monuments of the 12th–13th century in Semigallia: 1 – Auce, 2 – Priedulāji, 3 – Auri, 4 – Bauske environs; 5 – Bubiai, 6 – Atvases, 7 – Kviertes, 8 – Podiņi, 9 – Ciernalde, 10 – Debeši–Rūsīši, 11 – Dobele, 12 – Ziedonskola, 13 – Jakštaičiai–Meškiai, 14 – Siliņi, 15 – Jurgaičiai, 16 – Kalnelis (Sidabrė), 17 – Kamarde, 18 – Kiburiai; 19 – Lepšiai; 20 – Linksmėnai–Kurmaičiai; 21 – Mežotne, 22 – Mežotnes Centrs, 23 – Mežotnes muiža, 24 – Kugreni, 25 – Zeltiņi, 26 – Kakužēni Miklas Kalna, 27 – Nartaučiai, 28 – Guntiņas, 29 – Spārni, 30 – Norvaišiai, 31 – Papilė, 32 – Pavirvytė–Gudai, 33 – Poči, 34 – Rudiškiai, 35 – Sesava, 36 – Pujas, 37 – Slėpsniai, 38 – Šukioniai, 39 – Tėrvete, 40 – Žagarė environs, 41 – Žagarė (Raktuvė), 42 – Žagarė (Žvelgaitis).

2. The scheme of distribution of graves in Ciernalde burial ground.

3. The orientation of burials of the 12th–13th c.c. in Semigallia.

4. The burial items from the grave No. 4 in Atvase burial ground: 1, 2 – spiral rings, 3, 4, 8 – crosses, 5 – fragments of spiral bracelets, 6 – a key, 7 – a cross-guard of a sword, 9 – bells (LVM A 10700: 11, 12, 3, 6, 8, 7, 1, 2, 3).

5. A part of burial items from the grave No. 25 of Mežotne burial ground: 1 – a ring with thickened flaring front part with an imitation of torqued and wound double wire and crossed terminals, 2 – a zoomorphic pendant, 3 – a should of a balance, 4 – an axe (LVM A 9624: 7, 6, 5, 10).

6. The burial items from the grave No. 46 of Pavirvytė–Gudai burial ground: 1, 2 – pins with 8-leaf clover head, 3 – a wound wire, 4 – a knife with a direct back, 5 – a spindle.

7. The burial items of the grave No. 60 of Jakštaičiai–Meškiai burial ground: 1, 11, 17 – penannular fibulas with thickened ends, 2 – chains, their spacer plates and supports, 3 – a neck-ring, 4 – *cauri* shells and brass spirals, 5–8 – zoomorphic pendants, 9, 10, 16 – penannular fibulas with faceted ends, 12 – flat round fibula, 13, 14 – penannular fibulas with knob-shaped ends, 15 – a penannular fibula with zoomorphic ends, 18 – a knife with a direct back, 19, 20 – rings with thickened and flaring torqued front part and crossed ends, 21, 22 – spiral bracelets, 23 – spirals, bells, T-shaped spacer plates, 24–29 – spiral rings and spirals (LNM A K).

8. The burial items of the grave No. 61 of Pavirvytė–Gudai burial ground: 1 – a ring with thickened and flaring front part and crossed ends, 2, 4 – penannular fibulas with thickened ends, 3 – a ring with thickened and flaring torqued front part and crossed ends, 5 – a pin with a round head.

9. A part of the burial items of the grave No. 31 of Jakštaičiai–Meškiai burial ground: 1, 2 – penannular fibulas with faceted ends, 3, 4 – spiral bracelets (LNM A K).

10. Zoomorphic pendants: 1 – Atvase burial ground, grave No. 3 (LVM A 10699: 10), 2 – Papilė burial ground, a casual find (ŠAM 202: 62).

11. A spur from Slėpsniai burial ground (ŠAM A-L 11: 7 (GEK 36)).

Translated from Lithuanian by Rasa Tolvaišaitė

ЗАХОРОНЕНИЯ ЗЕМГАЛОВ В XII–XIII ВВ.

Эрнестас Василяускас

Резюме

Письменные источники о происходивших в Земгале политических событиях и поселениях немногочислены. Археологические данные предоставляют больше сведений о Земгале XII–XIII веков. На данный момент известно 30–40 земгальских погребальных памятников, датируемых XII–XIII вв. (рис. 1).

Могильники XII–XIII вв., как и более ранние, устроены на высоких песчаных местах, по берегам рек. Во всех известных могильниках XII–XIII вв. хоронили и раньше. Практически везде можно проследить продолжение погребений, исключая Якштайтчий–Мешкий, где захоронения прекратились в XI в. и возобновились только в XIII в.

В подавляющем большинстве могильников XII–XIII вв. захоронения составляют отдельные хронологические группы – аналогично с более ранними могильниками земгалов (рис. 2). Могильник Якштайчай–Мешкяй с расположенными по всей территории погребениями составляет исключение.

В изученных могильниках зафиксированы два способа погребения – погребения с труположением и с трупосожжением.

Погребальные ямы как погребений с труположением, так и с трупосожжением прямоугольной формы с закругленными углами, приблизительно 210–280х70–80 см, разной глубины – 25–90 см (таб. 1). Исключение составляют неправильно овальная яма погребения с трупосожжением № 5 могильного комплекса Силини, и круглая яма погребения № 77 могильника Павирвите–Гудай. Установлено доминирование северной ориентации захоронений с незначительными отклонениями к западу и востоку (рис. 3; таб. 1). Мужчин и женщин хоронили в противоположных направлениях, аналогично предыдущему периоду. В одних погребениях ориентация захоронений XII–XIII вв. оставалась неизменной (Подини, Якштайчай–Мешкяй), в других поменялась. Покойники, как удалось установить, похоронены на спине, навзничь, положение рук различно. Некоторые умершие похоронены в гробах.

В могильниках с трупосожжением сгоревшие кости вместе с пеплом разбрасывались тремя способами: 1) раскидывались по всей могиле, 2) ссыпались в слой толщиной 2–4 см, 3) разбрасывалось несколько фрагментов. Изредка под сгоревшими костями находились остатки древесины.

Украшения и остатки одежды в погребениях с труположением зафиксированы так же, как носились при жизни, а орудия труда и оружие – в определенном положении (например, топоры у колен мужчин, у женщин в ногах ножи с согнутой спинкой (реже около рук (могильник Межотнес Центр, погребение № 71)). Погребальный инвентарь в погребениях с трупосожжением, как и сгоревшие кости, разбрасывался по всему захоронению или складывался в кучки.

В захоронениях земгалов XII–XIII вв. обнаружен следующий инвентарь: оружие: мечи (рис. 4: 7), топоры (рис. 5: 4), наконечники копий; орудия труда: пшени, ножи (рис. 6: 4; 7: 18), ножи с согнутой спинкой, шилья, пряслице (рис. 6: 5). Умершие хоронились с украшениями. Шейные украшения составляют шейные гривны (рис. 7: 3) и другие шейные украшения из стеклянных бус, бронзовых спиралей, раковин каури (рис. 7: 4). К нагрудным украшениям относятся подковообразные фибулы с цилиндрическими концами; подковообразные фибулы с многогранными концами (рис. 7: 9, 11, 17; 9: 1, 2); подковообразные фибулы с утолщенными и расширяющимися концами (рис. 7: 1, 11, 17: 8, 2, 4); подковообразные фибулы с головками в виде полушария (рис. 7: 13, 14); подковообразные фибулы с головками в виде звериных голов (рис. 7: 15); пластинчатые фибулы (рис. 7: 12). В этот

период начали выходить с обихода булавки (булавки с овальной головкой (рис. 8: 5) и булавки с головкой в виде листа восьмилепестного клевера (рис. 6: 1)). Другие нагрудные украшения представляют так называемые составные нагрудные украшения из цепочек (рис. 7: 2), деталей их крепления, (рис. 7: 2), скрученных длинных проволок (рис. 4: 3, 8 9; 6: 3; 7: 7), так же подвешенных к проволокам и цепочкам зооморфных (рис. 5: 2; 7: 5–8; 10), квадратных подвесок, бубенчиков (рис. 4: 9; 7: 23а, 23b), крестиков (рис. 4: 3, 4, 8). Также украшения для рук (браслеты (спиральные браслеты (рис. 4: 5; 7: 21, 22; 9: 3, 4), зооморфные браслеты, браслеты с концами многогранного поперечного сечения и серединой круглого поперечного сечения) и перстни, не столь разнообразны и многочисленны, как нагрудные украшения (спиральные (рис. 4: 1, 2; 7: 24–29), с расширяющейся утолщенной ровной лицевой частью и обменивающимися концами (рис. 7: 19, 20; 9: 3), с расширяющейся утолщенной тордированной лицевой частью и обменивающимися концами, с расширяющейся утолщенной лицевой частью с имитацией тордировки и перекрученной двойной проволоки с обменивающимися концами (рис. 5: 1). В погребениях земгалов XII–XIII вв. также обнаружен такой инвентарь, как пряжки ремня, окова питьевого рога, весы и гирьки, ключи (рис. 4: 6), цилиндрические замки, обломки горшков.

Обычай погребения с трупосожжением распространился в Земгале XII–XIII вв. в ходе экспансии литовцев в конце XII в. – начале XIII в. на земли земгалов и других балтов, под влиянием новой идеологии, отобразившейся в изменениях погребальных обрядов.

Изученные грунтовые могильники XIV–XV вв. на литовской территории земгалов отсутствуют, исключая находки из погребальных памятников Слепсняяй (рис. 12) и Лепшяй, раскрывающие погребальные обряды после XIII в. Грунтовые могильники на литовской территории Земгалы появились в XVI в.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Археологические памятники Земгалы XII–XIII вв.: 1 – Ауце, 2 – Предулайи, 3 – Аури, 4 – окрестности Бауске, 5 – Бубяй, 6 – Атвасес, 7 – Кветес, 8 – Пуодини, 9 – Цемальде, 10 – Дебеши–Русиши, 11 – Добеле, 12 – Зедонскола, 13 – Якштайчай–Мешкяй, 14 – Силини, 15 – Юргайчай, 16 – Кальнелис (Сидабре), 17 – Камарде, 18 – Кибуряй, 19 – Лепшяй, 20 – Линксменай–Курмайчай, 21 – Межотне, 22 – Межотнес Центр, 23 – усадьба Межотнес, 24 – Кугрени, 25 – Зельтини, 26 – Какужени Миклас Кална, 27 – Натаучяй, 28 – Гунтинас, 29 – Спарни, 30 – Норвайшяй, 31 – Папиле, 32 – Павирвите–Гудай, 33 – Почи, 34 – Рудишкяй, 35 – Сесава, 36 – Пуяс, 37 – Слепсняяй, 38 – Шукеняй, 39 – Тервете, 40 – окрестности Жагаре, 41 – Жагаре (Рактуве), 42 – Жагаре (Жвелгайтис).

Рис. 2. План погребения могильника Цемалде.

Рис. 3. Ориентация захоронений в Земгале XII–XIII вв.

Рис. 4. Инвентарь погребения № 4 могильника Атвасес: 1, 2 – спиральные перстни, 3, 4, 8 – крестики, 5 – фрагмент спирального браслета, 6 – ключ, 7 – переключатель меча, 9 – бубенчики (LVM A 10700: 11, 12, 3, 6, 8, 7, 1, 2, 3).

Рис. 5. Фрагмент инвентаря погребения № 25 могильника Межотне: 1 – перстень с утолщенной расширенной лицевой частью с имитацией тордировки и скрученной проволоки с обменивающимися концами, 2 – зооморфная подвеска, 3 – плечо весов, 4 – топор (LVM A 9624: 7, 6, 5, 10).

Рис. 6. Инвентарь погребения № 46 могильника Павирвите–Гудай: 1, 2 – булавки с головками в виде листа восьмилепестного клевера, 3 – скрученная проволока, 4 – нож с прямой спинкой, 5 – пряслице.

Рис. 7. Инвентарь погребения № 60 могильника Якштайчай–Мешкяй: 1, 11, 17 – подковообразные фибулы с расширенными концами, 2 – цепочки, детали их крепления, 3 – шейная гривна, 4 – раковины каури и бронзовая проволока, 5–8 – зооморфные подвески, 9, 10, 16 – подковообразные фибулы с многогранными концами, 12 – пластинчатая овальная

фибула, 13, 14 – подковообразные фибулы с головками в виде полушария, 15 – подковообразная фибула с головками в виде звериных голов, 18 – нож с прямой спинкой, 19, 20 – перстни с расширяющейся утолщенной ровной лицевой частью и обменивающимися концами, 21, 22 – спиральные браслеты, 23 – спирали, бубенчики, «Т»-образные детали крепления, 24–29 – спиральные перстни и спирали (LNM A K).

Рис. 8. Инвентарь погребения № 61 могильника Павирвите–Гудай: 1 – перстень с утолщенной расширенной лицевой частью, обменивающимися концами, 2, 4 – подковообразные фибулы с расширенными концами, 3 – перстень с утолщенной расширенной тордированной лицевой частью, обменивающимися концами, 5 – булавка с овальной головкой.

Рис. 9. Фрагмент инвентаря погребения № 31 могильника Якштайчай–Мешкяй: 1, 2 – подковообразные фибулы с многогранными концами, 3, 4 – спиральные браслеты (LNM A K).

Рис. 10. Зооморфные подвески: 1 – погребение № 3 могильника Атвасес (LVM A 10699: 10), 2 – могильник Папиле, случайная находка (ŠAM 202: 62).

Рис. 11. Шпоры из могильника Слепсний (ŠAM A-L 11:7 (ГЕК 36)).

Перевод с литовского Ольги Антоновой